

Édes Anyanyelvünk

XVII. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

1995. DECEMBER

ÁRA: 40 FORINT

Kellemes ünnepeket!

A mindennapok írásgyakorlatában sokszor találkozhatunk azzal a hibatípussal, amikor a kisbetűvel írandó szavakat, kifejezéseket nagybetűsítik. Ilyenek: az ünnepek és a nevezetes napok (*húsvét, anyák napja*), az intézménynévszerű alakulatok köznévi tagjai (*Hági söröző, Krokodil cipőbolt*), az intézménynevek alárendelt egységeinek neve (*Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola tanulmányi osztálya*) és a rendezvények címe (*anyanyelvoktatási napok*).

A csupán benyomásokon alapuló általánosítás helyett néhány adattal kívánom bizonyítani, hogy mennyire elterjedt jelenségről van szó. A tavábbiakban maradunk az ünnepek nevének írásánál, hiszen ilyenkor, december tájékán ez nagyon is időszerű. A közel 30 ezer példányban megjelenő EGRiport (azaz Egri Riport) című Heves megyei hirdetési újság tavalyi 51. számát tekintettem át ebből a szempontból. A szerkesztőség azt az eljárást választotta, hogy a lapnak leadott hirdetések helyesírását nem bírálta felül, nem javította ki, nem egységesítette. Így meglehetősen vegyes kép alakul ki, de ez arra jó, hogy felmérjük a cégek, vállalkozások hirdetések feladó munkatársainak helyesírását.

A nyolcoldalas lapban összesen 37 olyan hirdetés jelent meg, amely ünnepi jókívánságokat is tartalmaz (*kellemes ünnepeket, kellemes karácsonyt, boldog új évet* stb.). Közülük 25-ben találkozunk főlegesen nagybetűsítéssel, és mindössze 12-ben írták szabályosan az ünnepek nevét, illetőleg a jókívánságokat.

Ez nagyon rossz arány: 67% hibás, 33% helyes. A helytelen formák is elkészerítően változatosak – íme, néhány szélsőséges példa:

Kellemes Karácsonyi Ünnepeket és boldog új évet kíván...

Békés, Boldog Karácsonyt és eredményekben gazdag új évet kíván...

Kellemes Karácsonyi Ünnepeket és Eredményekben Gazdag Új Évet kívánnak...

Kellemes ünnepeket és Boldog Új Esztendőt kíván...

Hét olyan hirdetés is akadt, amelyben az előző mondattípus folytatásaként következő jelzős részeshatározót is nagybetűvel írták: ... *kedves Vásárlóinak...*, ... *Kedves Vásárlóinak...*

Ez az összevisszaság nagyon sokat árt helyesírásunk egységének: a felnőttek megzavarodnak, elbizonytalanodnak, a gyerekekben pedig már eleve a hibás forma rögzülhet. Látva ezt a káros sokszínűséget, egyesek arra gondolhatnak, hogy bármilyen módon lehet írni, hiszen a szabályoknak nincs akkora tekintélyük, mint korábban. Ez a téves vélekedés, valamint a vele együtt jelentkező helytelen gyakorlat viszszafelel! Helyesírás-történetünk több száz éves fejlődése során kikristályosodott, hogy a legfőbb cél az egységesülés, mivel ez a félreérthetetlen gondolatközlés biztosítéka. Mindnyájunk felelőssége, hogy ne romboljunk, hanem építsünk.

Zimányi Árpád

A TARTALOMBÓL:

**Draskóczy
Török Gábor:**
Elporladó polgári
szavak

Szende Aladár:
Nyelvi infantilizmus

Balázs Géza:
Harc a nevekkel

Buvári Márta:
Meinl Gyula
Julius Meinl-ként

Grétsy László:
Nincs szükségünk
„ombudsman”-ra!

Panek Zoltán:
A „tanultnyelvűek”

A. Jászó Anna:
Olvass nekem!

**És: nyelvi mozaik,
humor, pontverseny,
keresztrejtvény
Beszámolók
Gyergyószárhegytől
Csongrádig**

Az Anyanyelvápolók Szövetsége tagjainak figyelmébe

1995. szeptember 30-i ülésén a szövetség elnöksége – igazodva az Édes Anyanyelvünk árának legutóbbi számunkban már említett kényszerű emeléséhez – határozatot hozott a tagdíj csekély mértékű felemeléséről. A tagdíj 1996-tól felnőtteknek egy évre 500 Ft (az eddigi 400 helyett), diákoknak és nyugdíjasoknak pedig 300 Ft (az eddigi 250 helyett). Egyúttal arról is tájékoztatjuk tagjainkat, hogy a jelenlegi befizetőlapokon csak december 30-ig adható fel postán is a tagdíj, a jövő évtől már csak OTP-fiókban. Ennek oka az, hogy a jövő évtől megváltoznak a csekkszámok.

* * *

Megragadjuk az alkalmat, hogy felhívjuk tagjaink – és olvasóink – figyelmét *A Szép Magyar Nyelvért Alapítványra*, amely erejéhez mérten igyekszik az anyanyelv ápolásában részt vevő személyeket vagy közösségeket támogatni. (Erről e számunk Hírek rovatában is írunk.) Most, az év vége felé talán nem árt hangsúlyoznunk, hogy mivel kulturális alapítványról van szó, befizetéseinek egy részét minden adományozó levonhatja az adóalapjából. Az alapítvány számlaszáma: *MHB 314-12201*, de ez is csak ebben az évben érvényes. Az 1996-tól érvényes szám: 10200892-31412201-00000000.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége

TARTALOM

Zimányi Árpád: Kellemes ünnepeket!	1
Az Anyanyelvápolók Szövetsége tagjainak figyelmébe	2
Draskóczy Török Gábor: Elporló polgárságunk elporladó szavaiból	3
Gyárfás Endre: Ragadozó halak	3
Szende Aladár: Nyelvi infantilizmus az <i>ovi</i> -tól a <i>ravi</i> -ig	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Balázs Géza: Harc a nevekkal	6
Zsigmond Győző: Miért Kolozsváron...?	7
Bán Ervin: Asszonynevek vált(ak)ozása	8
Buvári Márta: Problémák a névsorrenddel	8
Szántó Jenő: Honnan fúj a szél?	9
Tarnóczy Tamás: Vasárnap „nem kirándulunk!”	10
Minya Károly: Shusster shop	10
Grétsy László: Nincs szükségünk „ombudsman”-ra!	11
Büky László: <i>Aggályos</i> szóhasználat	11
Fazekas Mátyás: Igeköt(őd)ő	12
Pásztor Emil: A különírás határvidéken	12
Panek Zoltán: A „tanultnyelvűek”	13
Hírek	13
Juhász Dezső: „Megfog vala apóm szokor kezemtől...”	14
Nagy L. János: Tolcsvai Nagy Gábor: A szövegek világa	14
A. Jászó Anna: Olvass nekem!	15
G. L.: Balázs Géza: Újságírás, rádiózás	15
K. G.: Csokonai-szókincstár I.	15
B. G.: Mit ér a nyelvünk, ha magyar?	16
Farkas Ferenc: Névgyűjtő tábor Gyergyószárhegyen	16
M. K.: A pedagógusjelöltek Kazinczy-versenye	17
Gömöri Árpád: A „Beszélni nehéz!”-körvezetők tábora... ..	17
Kerekes Barnabás: Ismét jeles Csongrádnak!	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
Németh Emil: „Politikás” remek rímek	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 267-9267

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.

Terjeszti:

a HELIR, a Bp.-i HIRKER Rt.,
az NH Rt. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban,
valamint közvetlenül vagy
postautalványon a Hírlap-előfizetési
és Lapellátási Irodánál (HELIR),
amelynek címe: 1900 Budapest,
XIII., Lehel út 10/A. (Kérésre az
iroda postautalványt küld!)

Előfizetési díj:

egy évre 200 Ft (1995-ben)
Számonkénti ár: 40 Ft (1995-ben)
Az Anyanyelvápolók Szövetségének
tagjai a lapot a tagdíj fejében
illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk
kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Címlapterv:

Heiling Zsolt

Lapunk kiadását a
Nemzeti Kulturális Alap,
A Szép Magyar Nyelvért
Alapítvány és a
Magyar Sajtó Alapítvány
segíti.

ISSN 0139-0457

Készítette:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 132-3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

Elporló polgárságunk elporladó szavaiból

Nyelvünk határainkon túlra került változatai sok helyütt sorvadnak, kihalnak. Még jó, ha különlegességükből köznyelvűsödnek az oktatás, a magyar rádió, tévé, a magyar pap hatására, mint az erdélyi Szakadátan. Sajnos inkább beleolvadnak a többségi idegen szomszédságba. Közismert csángóink sorsa, s ebben a legfelsőbb katolikus vezetők felelőssége Romániában. Szemünk láttára szóródott szét napjainkban a négy szlavóniai magyar falu lakossága. Egy részüket legyilkolták, más részük elmenekült szerte Horvát- és Magyarországon. Szól a lélekharang sok magyar nyelvjárásziget nyelvéeért.

De még a nyelvészek között is alig vetődik föl, hogyan beszéltek – és beszélnek ma, ha még tengődnek – azok a magyar polgárok, akik már Trianon előtt is kisebbségben voltak a városokban? Milyen sajátos szókinccsük volt a hajdani magyar városi iparosoknak, értelmiségieknek? Unokáik, dédunokáik emlékeztetének rejtett zugaiban lappanganak még, miután elődeik 40–75 éve kényszerültek elmenekülni, átköltözni vagy túrni áttelepítésüket. Nem volna-e érdemes emlékező-levelező rovatot nyitni a leszármazottaknak? Emlékezenek benne régi szómaradványokról! Akkor is, ha lerí róluk, hogy a helyileg többségi idegen nyelvből vették át, akkor is, ha kétesebb az eredetük, de voltak. A valaha békésen együtt élők egyszer talán ismét békében fognak éldegélni szomszédjaik között.

Hadd reménykedjem benne úgy, smint aki mindkét oldalról sárosi sarjadék. *Eperjes* ma szlovákul *Prešov*. Innen került fővárosunkba a mártír Maléter Pál is. Kultúránk e régi északkeleti központjának 1891-ben 10 371 lakosa volt. Közülük akkor is csak 26% a magyar, 17% a német, egy a ruszin (kárpát-ukrán); 56%-ával a többség a szlovákság.

Közismert dolog, hogyan sorvadt a város magyar polgársága. Az első világháborúban a cári orosz csapatok megközelítették a várost, sokakat már akkor menekülésre késztetve. 1919: hatalomváltás, a régi hivatalnokok állás nélkül maradtak; 1938: a tisói fasiszta báb-Szlovákiában újra kényelmetlen lett a magyarok helyzete; 1945–47: benei dekrétum, kollektív bűnösség, a magyarok tömeges deportálása, kitelepítése. Hol van már az önálló kulturális élet élő magyar polgár? (Sok más párhuzam akad: Zilah, Brassó, Torda; Újvidék, Nagybecskerek; Eszék, Fiume.)

Az én családi sárosi örökségem szüleitől, nagyszüleimtől, nagynénimtől (kiemelem dr. Zlinszky Lászlóné Draskóczy Zsófiát) ábécérendben és nem tudományos igényű, ötletszerű származtatásokkal a következők:

bucsor, bucór 'értéktelen holmi, lom, ízléstelen dolog'; vö. a *bútor*, nyj. *butyor*, kny. *bugyor* – mely nem a *bugyog*, *buggyos* tövéből származik – jelen-tésével;

dziki 'vaddisznó', alighanem keletiszlovák-ruszin eredetű, de hívták a magyar vadászok a ruszint teljesen átvéve *dika szvinya* néven is;

dzsama 'törődött, csaknem pépes vmi, főleg étel, gyümölcs';

dzsamál l. előbb, 'áttör, átrésel, pépesítés tesz';

dzsumaga 'gubanc, rendetlenül összekeveredett holmik halmaza'; eredetét nem ismerem, de a keleti szláv *bumaga* egyik jelentése 'pamut, gyapotszövet';

kutacs 'piszkavas'; tájiasan él e jelentésben a szó máshol is, de a szlovák *kutač* szintén 'piszkavas';

paradajka 'paradicsom'; a szlovákban ugyanez;

pratacska 'nagytakarítás', l. lejjebb;

pratál 'takarít'; vö. szlovák *upratovat* 'takarítani'; *serpinka* 'kis edény, kis lábas (de nem serpenyő!)'; végződése szlovák;

sifon, sifón 'ruhásszekrény'; a köznyelvben *sifonér*;

szusanka 'aszalvány, aszalt gyümölcs'; vö. szlovák *sušený* 'szárított'.

Az *egres* mindig *köszméte* volt; a szobában *kaszni*, *kredenc*, *sublód*, az ágy alatt *serbli*; idegenesen, „vulgárisan”, de mégis így. Anyám mint magyar–latin szakos tanárnő persze kiirtotta a mi családkunk szóhasználatából az alantas idegenségeket; nagyanyám, nagynéném kevésbé voltak szigorúak. Zárt *é-t* nem használtak, az *á-zókat* nem is tekintették sárosiaknak, őrizték a mássalhangzók hosszúságát, sőt nemcsak *lessz-et* ejtettek, hanem *méssz* ('te mégy')-féleket is. Örökségemhez tartozik még néhány hosszú *ó: sezlón, szalón, szezón* a helyesírási *o-kkal* szemben.

Századunk elején élt még e városban a múlt század franciáskodása is. Két anekdotikus példa! A nagyobb társasági összejövetelekre, ünnepi alkalmakra *krokambusz torta* készült. (Vö. francia *croque-en-bouche* 'ropogós mandulás

Ragadozó halak

„A csuka nem rossz hal, de ha túlságosan elszaporodik, felfalja a többi halat.”

A halgazdaságok emez aranyigazsága jelképesen is értendő. Ha nyelv művelők emlegetik, akkor talán úgy kell értenünk, hogy egy-egy kifogástalan szó túl gyakori, már-már mulatságosan sűrű használata kiszorítja a vele azonos jelentésű vagy rokon értelmű szavakat.

Évtizedekig tartotta magát – különösképpen a hivatalos nyelvben, a szónoklatokban és a beszámolóknak – ez a szavunk: *elvárás*. Várakozólistára állított olyan szavakat, mint *kívánság, óhaj, igény, vágyálom*.

Manapság – kénytelen-kelletlen – az *elvárás* is átadta helyét egy erőszakosabb kifejezésnek. Ez nem más, mint az angolszász világban divatos *challenge* magyar megfelelője: a *kihívás*. Régen a párbajozni akaró férfi rukkolt elő a kihívással, amelyet a kihívott fél vagy elfogadott – vagy nem.

A mai ember a tennivalóktól, a versenyhelyzettől, a minőségi követelményektől, a változtatás kényszerétől kapja a kihívást. „Meg kell felelnünk a feladat kihívásának”? Elég lenne csak ennyi: meg kell oldanunk a feladatot. Ha tovább szaporodik ez a „csuka”, megérhetjük, hogy az iskolában nem feladatot, nem leckét kell a diáknak megoldania, hanem kihívásra kell reagálnia.

Ugyanilyen szaporodó ragadozó a *kivált* ige. Kiválthatnánk – azaz helyettesíthetnénk pl. ezekkel: *elcserél, pótol, helyettesít, helyredállít*. Kiváltképp, ha szándékunk az, hogy stílusunk színes legyen. A halászlé is akkor a legzamatosabb, ha csuka mellett ponty, keszeg, harcsa, busa is fő benne.

Gyárfás Endre

v. mogyorós torta'; ebben a *bouche*: 'száj'.) A vendégek közt sürgött K., a jószág, akinek nyelvbotlásait már föl is jegyeztették a virgonc gyerekek, köztük édesanyám is. No, hát ez a K., aki 1920 után horthysta vérbíró lett Pesten, így dicserőte meg a cukrászi remekművet: „No és ez a nagyszerű *makrabusztorta*!” Más; a mesteremberi önértéke: nagyanyám testvére, Schöpflin Aladár sógornője gyerekektől kísérve elment a henteshez. Húst vett, majd szagolgatta a levágott darabot: „Ez egy kicsit *ogús* (állott, nem jó szagú)!” A mester azonnal felfortyant: „*Ogús* a naccasszony térde kalácsa, nem ez!” Nyugodjanak békében, bár nem biztos, hogy tudták: a kérdéses szó két franciának az összeforrasztása: *haut goût* 'pikáns, vad íz'.

Ísmétlem: írjuk le szóemlékeinket! Írjuk le akkor is, ha mások több-kevesebb szépirodalmi igénytel már beszélték egy-egy táj volt-nincs magyarságát. Így dédapám, id. Bánó Iván is a maga sárosi, észak-zempléni vadászalandjairól számolva be. De az igazán nagyok is írják e táj alakjairól: Mikszáth, Krúdy. Ők persze nyilván nem szorítóznak egy megszabott, körülhatárolt város szókészletére. Még ezek az írófejedelmek sem helyettesíthetik saját emlékeinket.

Draskóczy Török Gábor

Nyelvi infantilizmus az ovi-tól a ravi-ig

Becéző -i képzőnk pályafutásának viszontagságai

Alig van ma keresztnevünk, amelynek kedvességét ne őrizné a cimbeli becéző képzés. Vele szólítjuk Ágnes-t Ági-nak, János-t Jani-nak. Sokszor maga elé tapaszt egy s-et vagy cs-t, hogy bokrosított formájában még kellemesebb hatást keltsen: Jani-t Jancsi-nak, Jenő-t Jencsi-nek, sőt Jenciké-nek, Mária-t Mari-nak vagy Marcsi-nak hívják (hogy szinte végtelen változatai közül ezúttal csak ezeket említsen). A népköltésben sokszor ikerített formában is megjelenik, pl. ebben a kevésbé hízelgő környezetben is: „Dini, Dani dagasztani, / Holnap viszik akasztani.”

Az -i képző első írott emléke a XIV. századból maradt ránk, pl. a Kati-ban, amely mindjárt példázza is szerepét a nyelvtenban: megrövidített tőhöz járul. Utónévkönyvünk szerint a német eredetű Katharina magyar rövidítése és módosulata. Állítsuk szembe a pusztai rövidítést a képzős származékkal egy mai üzletfelirat idézésével: Mini Bizi – olvasható, feloldása pedig: „kis bizományi” (tudniillik bolt). A mini nyilván a minimális pusztai rövidülése, a bizi azonban tőkurtítás (biz) után képződött kicsinyítővé – üzleti érdekből (s egyúttal sznob hajlamból), édeskésé kívánná varázsolni az elnevezést. (A kedveskedő hajlam kevésbé hízelgő tanúsítójaként – és a negédeség kifejezőjeként – toldalékunkkal Bencédy József foglalkozott az Édes Anyanyelvünk 1994. évi októberi számában.)

Akadémiai kétkötetes nyelvtenünk termékenyen minősíti (a 60-as évek elején) ezt a képzésmódot keresztnevekben, bizalmas-kedveskedő megszólításokban (api, paji), a dajkabeszédben (őzi), a diáknyelvben (diri), de – fűzi hozzá – „az igényes nyelvhasználat még jobbra kerül”; s még újszerű alkotásnak tartja az ovi-féle alakulatokat. Azóta azonban képzőnk hatásterülete rendkívül szélesre tárgult mind a játszi érzelmesség stílusárnyalataiban, mind életkori határokon, mind üzleti-gazdasági és foglalkozási érdekkörökben.

Változatlanul tartja állásait a családi körben mint a meleg érzelmi közösség beszédbeli közösségében, a csecsemőkortól az iskolásig – és tovább. Hol is lenne kedélyformáló szerepe nagyobb, mint itt, ahol a névkicsinyítés és megszólítás közvetlensége kívánja meg az api, nagy stb. említést, a gyengédesség a testrészeket (poci), a lefekvés elfogadtatását (hajcsi), a kedves játszótársat (maci) stb. A gyerek aztán maga is fölkapja, s például amikor az orvosi rendelőből kilép, jelenti: „Szurit kaptam” az injekciós tű segítségével ott, ahol az elektronikus vizsgálókészülékét díg-doki-nak becézik. Az idősebbek már akár jogsi-tulajdonosok is lehetnek (s kevésbé hízelgőn említik a mazi-k tévovázait vezetés közben). Átvesszik a kicsik a „nagyok” szavait is. Erről egy aszfalttrajzverseny esete szól: március idusán egy kisgyerek ezzel a felirattal

tette beszédessé járdára rótt versenydarabját: „Éljen a szabi!” (megbocsátható tájékozatlanságát árulva el az ünnep megítélésében).

A szokás változatlanul őrzi a nevek játékszerűségét. A kicsi Timeát Timi-nek becézik, másutt Timcsi-nek is, ha pedig második neve Mónika, Timóka lesz, meg nem jósolható további becézőváltozatokban. Az Ingrid-et a társai asszonnyá érett korában ikerítve Ingibinginek szólítják, kifejezve iránta a családi érzelmeket.

Az iskolai közösség ugyancsak megtermi a becéző formákat: a dagi-t, a kancsi-t, a lyüki-t és számtalan minősítő „becézéseit”. Amikor pedig az iskoláskor múltával egy kevésbé tapintatos közösségbe – a katonába – nőnek bele, újonként megismerik (kevésbé szerencsés esetben megkapják) a laktanya különleges becézéseit, hiszen kopaszra nyírva

kopcsi-vá, ha szemüveges, kuki-vá válik; ha pedig szabálysértést követ el, fogszi-t, súlyosabb esetekben foxi-maxi-t kap. Nem folytat, mert kevésbé nyomdaképes szavakat kellene idéznie annak igazolására, hogy igen „fejlett” a katonai szleng, amely azért válhatott igen gazdaggá, mert különlegesen fokozott közös tevékenység színhelye mind a laktanya, mind a gyakorlótér.

A civil élet színhelyei is megtermik a maguk szlengbecézéseit. Az öltözködés divathullámai nemcsak a fiatalokat csábítják a ruci-naci nyelv elsajátítására; a csinibbnél csinibb pulcsi-kat keresik a rutibutik-okban, s öltik föl ezeket, mikor dizi-be (diszkóba) készülnek. „Beruházásaikkal” egyben a kereskedelem világába lépnek, bele a kollektív nyilvánosságba, ahová most ugyan kényszerűségből követem őket, de tanulságok szerzése és következtetés levonása végett.

Az persze nem lehet éppen ízlésünk ellenére, hogy a cipőbolt kirakatában ezt olvassuk: „hótapi kapható gyerekeknek”. Kedves felhangot kap a reklám: a szülő akár kedvet is kaphat a hasznos hótaposó csizmacska megvételére. Képzőnk ilyen esetekben behízelgésével hódítja meg vásárlóját. Nem nyugtatja meg azonban a járókelőt, ha az utcára a trafik elé kitett táblán azt olvassa, hogy szimfi és hasonlóan becézett egyéb cigaretta kapható. Ha pedig a piacot keresi föl, egyszerre belép a kollektív gyűgögyes világába. Variációi ott éktelenkednek a tetemes zöldség- és gyümölcsalmok tetején, megcsúfolva kedv-

resztésre kárhoztatott képzőnk. Ez a pari, a nari, a kápi, a sali, a mogyi, az ubi birodalma. Az ubi még cifrázott változatban is kínálja magát: kovi ubi mint kitüntetett mezőgazdasági produktum. Aztán „a nyelvteremtés csodáján” is elálmélkodhat az ember, mikor összetett szó függetlenített előtagját olvassa: a foki-t, a fokhagyma torzult névváltozatát.

A kereskedelem rossz nyelvszelleme azonban ennél is tovább rombol. A múlt esztendő késő őszen, halottak napján egyik temetőnk előtt a szokásosnál gazdagabb virágkínálat fogadta a sírlátogatókat. Aki kegyeletét virágcsokorral szándékozta kifejezni, megrökönyödve olvasta az áruda virághalmain azt, hogy ott krizi kapható, azaz krizantém, az őszyg gyászt idéző virága. Nagyobb megaláztatásba nem kényszerülhetett képzőnk: kegyeletisértésbe csábították. Egy híradásból aztán arról is értesültem, hogy egy másik temető bejáratán ez a kézzel írt „üzenet” volt olvasható: „Virág a raviban kapható”. Szegénytelen tanúsága a kalmárszellem nyelvrobolásának, de az ízléstelenségnek, sőt a gyalázásnak is. (Erről hasonló szellemben írt Grétsy László is Árusítás a ravinál című cikkében: Rádió- és Televízióújság 1993. 27:43.)

Nem hittem volna, hogy másutt is meg-történik a kegyeletisértésnek ez az ízléstelensége, ha – most már tervszerűen – nem kerestem volna föl fővárosunk egyik nagy temetőjét, s nem láttam volna ez év tavaszán a kínálatot: musi (természetesen cserepes muskátlior alatt). Hiszen a logika – igaz – kínálta ezt a „megoldást”: ősszel krizi, tavasszal musi a halottak tiszteletére! Eddig tovább nem jutottam a vizsgálódásban. De ennyi éppen elég ahhoz, hogy kereken megmondjam: a gyászoló részvétel kifejező virágcsokrait a reklám bumfordiságának szelleme szennyezi be.

A kiábrándító tapasztalat beavatkozást kíván. Felvillan emlékezetemben annak a tanárnak (Kulcsár Adorjának) az alakja, aki ötödikes tanítványaival az akkori Esti Hírlap szerkesztőségének levelet íratott: cserélje föl a Hírlap rövid í-jét hosszúval. Fölcsérelte. Az Anyanyelvapólok Szövetségének ma már népes gárdája működik sikeresen, ifjú eltökéltséggel nyelvünk védelmére. Vajon nem volna lehetséges egy-egy illető ötödik mozgósítani a nyelv- és ízlésrombolás elleni küzdelemre? Nemcsak üzenetet közvetítené a nyelvőr-ségre jól kiképzett és körültekintő udvarias-sággal megjelenő fiatalság, hanem – jelképe-sen szólva – megnyújtaná a nevelő karját, akár a temetőig. Ha csak egyetlen próbálkozásuk sikerre vezetne, nemes szándékról hozna biztató hírt azoknak, akiknek szívén fekszik a nyelvi ízlés meg a tisztult szellem ápolása.

Csatlakozzék Ön is előfizetés-gyűjtő versenyünkhöz!
Mutassa meg lapunkat ismerőseinek!

(Szűrőt igen, vasfüggőnyt ne! – Valóban = valójában? – Pizzéria – „... hogy magyarosabban mondjam”)

Előző számunkban nem fűztünk szerkesztői jegyzetet Füleki Mihály cikkének (Mit eszik a magyar?) egyik mondatához. Ám azt a mondatot – s különösen egyik ki-fejezését – mégsem szabad megjegyzés nélkül hagyni.

A szerzőnek, hogy stílszerűen fejezzem ki magamat, nincsenek inyére az elszaporodó idegen (főként angol és olasz) vendéglő- és ételnevek. Félü anyanyelvünket, sőt, mint írja, „nemzeti identitásunkat” a Pizza Hut-tól meg a Kentucky Fried Chicken-től, nem is szólva a bennük kapható idegennél idegenebb nevű ételektől.

Hogyan lehetne, hogyan kellene gátat vetni ennek a folyamatnak? – teszi fel a kérdést cikkírónk. „Az idő kerekét (...) nem lehet megállítani. (...) De valamiféle kulturális, nyelvi »vasfüggőnynek«, szűrőnek mégis kellene működnie, mert – végső soron – magyarságunk kerülhet veszélybe.”

Ha a fenti mondatban nem lenne ott a *vasfüggőny*, nem kérnék szót ebben az ügyben. De ott van, még ha idézőjelbe téve is, még ha a *kulturális* meg a *nyelvi* jelzővel enyhítve is. Ott van, mégpedig pozitív értelemben, úgyszólván elérendő célként.

Ilyen kurta volna az emlékezetünk? Frissítsük fel az 1972. évi kiadású (és azóta ugyanezzel a szöveggel több ízben újra kiadott) Magyar értelmező kéziszótárból! Íme: „*vasfüggőny* 1. A színpadot a nézőtérrel elszigetelő (...) nagy bádoglemez. 2. (Reakciós szóhasználatban:) szocialista és tőkés országok közti mesterséges politikai válaszfal.”

A főreakciós, aki a *vasfüggőny* metaforáját megalkotta, mint tudjuk, maga Winston Churchill volt. Azóta a *vasfüggőny*-ből közhely lett, sőt napjainkra (nyelv)történeti adalék.

Azt hiszem, maga Füleki Mihály tiltakoznék a legélénkebben az ellen, ha szavaít úgy értelmeznénk, hogy alig hat évvel a *vasfüggőny* kiiktatása után egy – mégoly fontos – nyelvhasználati kérdés megoldása kedvéért újból fel akarja állítani azt a bizonyos „mesterséges politikai válaszfalat”. Ennyit tán mégsem ér meg az a sült csirke?! Akarom mondani: *fried chicken*. Hiszen még nem áll (újból) az a Fal.

Summa summarum: valamiféle szűrő bizonyára elkelve, de hogy mekkora lyukú, és ki tartsa a kezében, az még tisztázandó. *Vasfüggőnyt* azonban ne követeljünk, még a legnemesebb, leghazafiasabb célra se! Nehogy még a végén teljesüljön az óhajunk. Akkor majd rágódhatunk a Kentucky csirkeburger meg a colonel filészendvics – emléken, mi valamennyien: nyelvféltő és nyelvrongáló magyarok.

Az Édes anyanyelvünk című rádióműsor egyik előadójától azt hallottam, hogy a divatszóvá, üres töltelékelemmé silányult *valóban* helyett ezekkel a szinonimákkal tanácsos élni: *valójában*, *a valóságban*, *lényegében*, *igazán*, *csakugyan*, *egészen bizonyosan*, *jól*, *alaposan*.

Mielőtt megfogadnám a tanácsot, elgondolkodom: *valóban* egyenértékű-e a *valóban* és a *valójában*?

A *valóban* módosítószónak, mint tudjuk, ez az értelme: „megfelel a valóságnak (az), hogy...”. Pl.: *ez valóban megtörtént; valóban igaza van*. Kifejezhet ráeszmélést is: *valóban*, *most már emlékszem a dologra*. A *valójában* pedig ezt jelenti: „igazában, tulajdonképpen”. Fontos eleme a *valójában* jelentésének, hogy a vele bevezetett cselekvés vagy történés mindig (részleges) ellentétben van a szöveg-előzménnyel: *valójában nem is emlékszem, hogyan történt a baleset*.

Ennélfogva a *valójában* nem szinonimája (rokon értelmű, de színesebb, választékosabb megfelelője) a *valóban*-nak, hanem attól határozottan elkülönülő, hasonló alakú, de eltérő jelentésű másik szó. Összetévesztésük pongyolaságnak minősül: *remélem, most már valójában* (inkább: *valóban*) *beköszönt a napos idő; erre valójában* (helyesebben: *valóban*) *szüksége van; a kínai kapcsolat értékelése valójában* (értsd: *valóban*) *nem könnyű feladat*.

E sajtónyelvi mondatokban a *valójában* nem pótolhatja a *valóban*-t. Mégpedig azért nem, mert *valójában* mást jelent, másféle kapcsolatra utal.

Ki hinné, hogy a huszonhárom évvel ezelőtti napvilágot látott Magyar értelmező kéziszótárban még nincs benne a *pizza* szó? Pedig nincs benne: tessék csak megnézni az üres helyét a *pittyeszt* meg a *pizsama* között! Akkor még legfeljebb a Mariahilferstrasséra kikalandozó magyar kóstolhatta meg a pizzát (vagy legalább az illatát). Ma gyarkori és fontos ételnév.

Minden nyelv igyekszik az idegen elemeket formálni a beléje kerülő idegen elemeket. Így tesz a magyar is. Az olaszok a *pizza* főnevet hosszú *c*-vel vagy *dz*-vel ejtik: [picca], [piddza]. A magyar *pizza* viszont egyre inkább hosszú *z*-vel hangzik: [pizzza]. Ez persze egyfelől pongyola betűejtés, már-már faragatlanság, másfelől azonban a könnyebb, „ismerősebb” hangzásra való (öntudatlan) törekvés. Én még olaszosan mondom a *pizzá*-t, a fiam már magyarosan.

Még jobban mutatja az idegen szó átfarmálódását a *pizza* képzett származéka, a *pizzéria* (az a vendéglő, ahol a pizzát elkészítik és megesszük). Félig magyar szóval: *pizzasütő* vagy *pizzavendéglő*, de egyik

sem pontos (a második pedig még hosszabb is). Marad tehát a *pizzeria*.

Illetve mégsem marad! Mert szép csöndesen átalakul *pizzéria*-vá. Az olasz (és az olaszul tudni vélő magyar) még így mondja: [picceria] vagy [piddzeria], a hangsúlyt az utolsó előtti szótagra téve. De legtöbb „nyelvtársunk” már [pizzéria], sőt [pizzéria] alakban ejti ki: a hangsúly a nekünk természetes helyére, az első szótagra jött előre, s a második szótagbeli *e* is kap annyi hangsúlyt, hogy *é*-vé nyúljon. A *zz* pedig marad [zz], ahogy a *pizza* szóban is.

Legújabbban már láthatjuk is ezt az új „magyar” szót, a *pizzéria*-t. Így van kiírva a Szent István körüli *Szieszta Pizzéria* és az újjpalotai *Sorrento Pizzéria Söröző* cégtábláján, s *Pizzéria* felirat díszileg a BVSC Szőnyi úti klubházán is.

Hogy jó-e nekünk ez a *pizzéria*, vagy sem, azon lehet disputálni. De hogy itt van, és szükségünk van rá, az (nyelvi) tény. Aki pedig úgy gondolja, hogy ez a „mozaik” nem véletlenül került egy csokorba a *vasfüggőny*ről szóló cikkel, az nem téved.

Dicséretes dolog, ha a tévériporter kijavítja magát, amikor észreveszi, hogy vétett a magyar nyelv szabályai ellen. Az ilyen önkorrekciónézők százezreinek nyelvértékét, anyanyelvi tudatát befolyásolhatja.

Üröm az örömben, ha a kijavított hiba *valójában* nem is hiba, sőt jobb, mint amire kijavították. Az alábbiakban egy ilyen esetet mutatok be.

Még augusztusban, a belgák elleni labdarúgó-selejtező közvetítésének hevében a Telesport ifjú riportere így latolgatta a magyar bajnokságot esélyeit: „Ha a Ferencváros bejut a Bajnokok Ligájába, a klub anyagi gondjai *meg vannak oldva*, vagy *megoldottak*, hogy magyarosabban mondjam.”

Úgy látszik, nem lehet kiirtani azt a nyelvművelő babonát, hogy a *-va*, *-ve* képző határozói igenévből és a létige valamely ragozott alakjából álló szerkezet (itt: *meg vannak oldva*) magyartalan, hibás. Pedig, épp ellenkezőleg, a befejezett melléknévi igenévi állítmány (*megoldottak*) az idegenszerű, s ami nagyobb baj: nehézkes és rossz hangzású.

A nyolcvanas évek elején a Magyar Nyelvőr hasábjain Lőrincze Lajos és Szepes Gyula – olykor egymással is vitázva – a legapróbb részletekig megvizsgálták a „tötö”-nyelv kérdését. Igaz, a mi önkritikus sportriporterünk az idő tájt még az iskolapadot koptatta. Ott pedig, mint ismeretes, nemigen tanítanak magyar nyelvtant.

Kemény Gábor

HARC A NEVEKKEL

Eredendően minden népcsoport minden tagja hagyományos eljárással kap személynevet. Minden ember és közösség megnevezi a környezetét: a tájat, annak részeit, a hozzá közel álló állatokat, sőt a kedvelt tárgyakat is. A névadás tehát általános emberi, azaz *antropológiai sajátosság*. Ősi és alapvető emberi ösztönök és motivációk figyelhetők meg benne. A személynév (és sok állatnév) ősi mágikus funkciója a megóvás, a védelem. Ezeknek a neveknek varázserőket, cselekvéserőket tulajdonítottak. Mai funkciója: a közösséghez való tartozás. A megszokott, a hagyományos nevek adományozása és viselése a közösségi ismérvek egyike. A névadás másik jellemzője az egyénítés, az identifikáció: azaz egyik embernek a másiktól való megkülönböztetése, az azonosítása. Aki nevet ad, az alkot, teremt. Ez pedig a jelhagyás ősi és alapvető ösztöne.*

Nemcsak a hagyományos, zárt közösségekben eleven a névadásnak ez a teremtető jellege. Egyetlen nyelvészeti könyv sem olyan népszerű, mint a Ladó János-féle *Magyar utónévkönyv*, illetve az újabb megjelenő névkalauzok. A mindennapi társalgásban előkelő téma a másik ember, a születendő gyermek neve. Ha az ember ismeretlen tájra vetődik, azt is rögtön identifikálja: ez a *Nagy Fa*, az a *Kis Tó*, fejlettebb fokon, a köznevektől eltávolodva, némi antropomorfizáló tendenciával: ez a *Látófa*, az a *Banyató* stb. A lakatlan szigeteket, a létrejövő tavakat mindig elnevezik. A névadás motivációja, lélektana elevenen tetten érhető az újonnan felfedezett barlangok, barlangrészek elnevezésénél. Írók, költők, színészek névadásai olykor széles körben elterjednek: pl. Guzmics Izidor alkotta *Pannonhalma*, Kazinczy Ferenc *Széphalom* nevét. **Névadási kényszer** nyilvánul meg egy-egy új objektum (színház, híd, autó, metróvonal stb.) átadásánál, egy új vállalkozás (bt, kft, kht) vagy alapítvány létrehozásakor. A névadási kényszer az identifikáció (egyénítés), az önkifejezés, a felhívás, a jelhagyási ösztön egyaránt motiválja.

A névadás az egyes embertől, illetve az ember közösségtől elválaszthatatlan. Nevek nélkül valószínűleg nem tudnánk élni: lehetetlen lenne a kommunikáció, a tájékozódás. Nem beszélve a nevek által jelentett érzelmi többletről.

Az ember saját neve tulajdonképpen az énjének egy vetülete. Akit a nevében megcsúfolnak, nevétől megfosztanak, annak a személyisége ellen támadnak, azt csorbíttják meg. A név leírásának a helyesírása is tükrözheti a presztízt. Gondoljunk az úri vagy „urizáló” írásra (*Edith*, *Judith*), az idegen, de vonzó mintákat követő névadásra, helyesírásra, illetve *Nemecsek Ernő* nevének – megaláztatásból – csupa kisbetűvel való írására (*nemecsek*). A szülőhelyünkhöz fűződő viszo-

nyunk egyik szála az adott hely neve. Nem mindegy, hogy az ember nyelvi-kulturális-szubkulturális csoportját, országát, táját, szűkebb pátriáját: városát, kerületét, utcáját miként nevezik. A **névszokás** (a társadalmi névszokások egyik fajtája) a kultúra jellegét is mutatja; társadalmi jel.

Társadalmi szinten a politika avatkozik bele a névkultúrába. Ez a nyelvpolitika, illetve a **névpolitika** területe. A tudatos, átgondolt és fejlesztő nyelvpolitika (nyelvstratégia) célja: minden országlakosnak a maximális, sikeres kommunikációs lehetőség biztosítása, ezzel az adott ország, nemzet politikai, gazdasági, művelődési érdekeinek szolgálata; más országokkal és népekkel való együttműködésének segítése. A névpolitika a nevek alkalmazására, használatára vonatkozó szabályozás, hivatalos intézkedés, a **névélettan** része. Mivel a nyelvet (hangtanát, grammatikáját és szókészletét) általában igen nehéz vagy lehetetlen látványosan szabályozni, bár az orwelli „nyelvrendőrséghez” hasonló intézményeket szült már az írói képzeletet sokszor megszegyenítő történelem, a nyelv kiválasztott, grammatikailag, jelentésanilag és pragmatikailag jól elkülöníthető szeletét, a névvilágot, a neveket gyakrabban és „eredményesebben” vonhatják ellenőrzés alá. A **visszaszorításnak az anyanyelv egésze jobban, tudatosabban ellenáll, mint az anyanyelvi név!**

A névpolitika kései fejlemény a társadalom életében. A nevek sokáig – és higgyük azt, addig, ameddig ember lesz a Földön – spontán módon alakultak és alakulnak. A nemzetek öndefiníálásakor, a modernnek nevezett polgári államok, sok esetben „nemzetállamok” kialakulásakor kezdődött el a névadásba való tudatos beleszólás: az intézményes szabályozás. A fejlett és „túlfejlett” társadalmak megkövetelnek bizonyos szervezethez, ezek ellen lázadni fölösleges lenne. A személynevek különböztesek meg a férfiakat és a nőket (*Péter* és *Petra*), a helynevek segíték a tájékozódást (ne legyen például ötvenhárom *Szentmihályfalva*), legyen kö-

vetkezetesség a helyesírásban stb. Ilyen modern kori, nagy vitát kiváltó névpolitikai probléma a keresztnévviselés szabályozása, illetve az „átkeresztelesek”. Ezek leginkább a település- és közterületi nevekre vonatkoznak (pl. *Sugár út* > *Andrássy út* > *Sztálin út* > *Magyar ifjúság útja* > *Népköztársaság útja* > *Andrássy út*), de megjelenhetnek intézménynevekben (*Vörös Csillag Filmszínház*) és olyan, felfokozott érzelmi viszonyt gerjesztő nevekben is, mint a kedvelt futballcsapat neve (*Ferencváros* > *Kinizsi*), illetve a tudományos névadásban (a *Rákosi-vipera* neve az ötvenes években *Rákosi-réti-vipera* lett).

Többnyelvi (államnyelvi és egy vagy több nemzeti közösségi nyelvi) küzdőtéren általában egyszerű és kipróbált politikai trükk: a figyelemelterelés vagy az „oszd meg és uralkodj”, a **bűnbakképzés** (kivetítés) elve. Ez a „hatalommegmaradás” törvényét, minden politikai elit alapszükségletét elégti ki.

A névkultúrába való beavatkozás társadalmi, helyi ellentéteket szül. A folyamatok általában jogszabályokkal, törvényekkel keretek között tarthatók, csak szócsatákat, esetleg nyelvi mozgalmakat, küzdelmeket indítanak el. A korlátokon áttörve azonban valóságos konfliktusokhoz, fegyveres harcokhoz vezethetnek, nyelvháborúkba torkolhatnak. Pl. ciprusi török–görög, dél-tiroli német–olasz, ír–brit, spanyol–baszk, francia–flamand, török–bolgár viszály, vagy éppen a napjainkban zajló Kárpát-medencei nyelvi háború. Európában több népről és nyelvről jelentették és jelentik ki, hogy nincsenek, illetve nem azok, aminek tartják magukat (ruszinok, szudétanémetek, szorbok, csángómagyarok stb.).

Máshol a csendes asszimiláció és a teljes nyelvemegsemmisülés zajlik (nagyon sok kis uráli-finnugor nép esetében). A Kárpát-medencei nyelvháborút kivéve (ha a marosvásárhelyi pogromot nem tekintjük) valamennyi esetben erőszakos, fegyveres konfliktusokról, sőt évekig-évtizedekig elhúzódó háborúkról van szó. Hangsúlyozni kell tehát, hogy a hagyományaira, demokráciatisztetére, gazdasági fejlettségére, világpolitikát befolyásoló szerepére oly büszke Európában, még a legfejlettebb országokban is (nem csak a széleken) a nyelvi problémák mindennapi fegyveres összetűzésekhez vezethetnek és néhol vezetnek is; Európát tehát a tudatos nyelvpolitika hiánya a bizonytalanság földrészévé teszi. Jól szolgálhatna a magyar politikában bizonyos fokú euro-
pesszimizmus.

Az emberi méltóságba, alapjogokba való belegázolást a névpolitikai küzdőtéren na-

*Az írás az V. Magyar Névtudományi Konferencián, Miskolcon 1995. augusztus 30-án elhangzott előadás rövidített változata. A szerk.

Miért Kolozsváron és nem Kolozsvárban van a híres Mátyás-szobor?

Nem ritka, hogy tanácstalan valaki a kevésbé ismert helységnevek helyhatározóragos használatát illetően. És a tudatlanságból ez esetben is gyakran tévedés, hiba származik.

A földrészek s nagyobb tájegységek nevét (kivétel: az Antarktiszon) *-ban*, *-ben* stb. belviszonyragokkal kell helyhatározóvá alakítanunk: *Elő-Ázsiába*, *Amerikában*, ... S hasonlóképp ragozzuk idegen országok nevét: *Romániába*, *Szerbiából* stb. A külföldi helységnevek általában ugyanezt a ragszóportot kapják: *Bukarestben*, *Tiranából* stb. A régi *Szentpétervár* meg *Bécsújhely* azonban a hasonló végű magyar nevek mintájára *-on*, *-ön*, *-ról*, *-ről*, *-ra*, *-re* raggal jár, s így a régi, történeti Magyarország településnevei közül igen sok.

A raghasználat eléggé bonyolult, egyértelmű szabályba alig foglalható. Általában a név véghangzója, illetve az összetétel utótagja a mérvadó.

A magyarországi (s nemcsak a mostani Magyarország határain belüli) helynevek közül napjainkban külviszonyraggal használatos a *Magyarország* szó. Régen ez is *-ban* raggal járt. Viszont belviszonyragot kívánnak megye neveink, a *-ság*, *-ség* képzős tájnevek, a hegység- és erdőségnevek (kivétel: a *Hargitán*), a településnevek közül a *-falu*, *-szombat* utótagúak, az *m*, *n*, *i* végűek és több *j*, *ly*, *ny*, *r* végű: *Baranyába*, *Biharban*, a *Szilágyságban*, *Leányfaluból*, *Nagyszombatban*, *Tokajba*, *Régenben*, *Pozsonyból*, *Komáromba*, *Szatmárnémetiből*, *Egerbe* stb.

Jobbára külviszonyraggal járnak a *-halom*, *-hegy*, *-hely*, *-patak*, *-sziget*, *-vár*, *-várad* utótagúak: *Hegyeshalom*, *Máramarossziget* stb. Továbbá legtöbb magánhangzóra végződő név (kivéve a már említett *i*-re végződőket): *Tordára*, *Makón* stb. Kivételesen az is előfordulhat, hogy egy helységnév kül- és belviszonyraggal egyaránt használható: *Nagykállóban* és *Nagykállón*.

Az ismertetett, szokásos használat alapján többször pusztán a raggal meg tudjuk különböztetni a megye nevet és a településnevet:

Békésben (a megyében) – *Békésen* (a községben) stb. Ugyanígy eltér a külföldi (illetve külföldinek tartott) és a hazai, egyébként azonos alakú név ragja: *Velencén* (Fejér megyében) – *Velencében* (Olaszországban).

A hazain nemcsak magyarországi, illetve nemcsak erdélyi helységneveket értek. Ennek oka, hogy nyelvünk, a nyelv is jelzi a maga – a politikai határokénál emberségesebb – módján, hogy az őt beszélők egyazon néphez, nemzethez tartoznak-e vagy sem. Nem véletlen hát, hogy elnemzetlenítő, embertelen hatalmasságok annyira törekedtek, törekednek az otthonteremtés nyelvi eszközeitől is megfosztani a más nyelvűeket, más nemzetiségűeket, például helységneveik idegennyelvűsítése révén. A természetesen, hosszas történeti folyamat eredményeképp létrejött neveket önkényes, zsarnok törvények, rendeletek útján kívánják betiltani, s az újakat, melyeket ősieknak igyekeznek feltüntetni, egyedül érvényeseknek nyilvánítják.

A hovatarozást, a történetiséget, bár tudományosan igazolhatók, körülírhatók, egyúttal, amint azt a mai romániai uralmi politika is szemlélteti: lehet hamisan beállítani, valójukból kiforgatva önos érdekek szolgálatába állítani. Remélhetőleg csak ideig-óráig.

Végül a címben feltett kérdéshez fűzök hozzá valamit. Nem csupán az helyes, hogy *Kolozsváron*, hanem az is, hogy *Kolozsvárt*. Néhány helységnevünk a *hol?* kérdésre hagyományosan *-t*, *-tt* viszonyraggal is használható, főképp a választékos, irodalmi nyelvi fogalmazásban.

Régiesnek, elavultnak számít, de nyoma megvan még a *hová?* kérdésre felelő *-é* vagy *-vá*, *-vé* ragos formának. A példát Aranytól idézem: „Hogy elértek *Nagyváradra*, – Vala éppen László napja – Keresztvire áll a vad faj.”

Zsigmond Győző

gyon sok iskolapélda mutatja. **A nyelvi-névhasználatbeli diszkrimináció lépcsőfokai:**

1. A név alapján a mindennapi életben való szóbeli megkülönböztetés, **stigmatizáció** („*Ha itt élsz, adj itteni szokás szerint nevet a gyerekednek!*”).

2. A nevek átírása más helyesírással, **transzkripció** (*Rakoci*, *Pazman*, *Tornal'a*).

3. Az eredeti nevek használatának korlátozása, **tilalma** a hivatalos alkalmazásban (*Kolozsvár* > *Cluj* > *Cluj-Napoca*). Ahogy Illyés Gyula írja egyik versében: „*falvak mondják álmaikban gyermekkori neveiket*”).

4. Az eredeti nevek hangzásához és jelentéséhez igazodó más nyelvű név (*Ungvár* – *Uzshorod*, *Fülek* – *Fil'akovo*, *Lőcse* – *Levoča*, *Szatmár* – *Satu Mare*).

5. **Névcseré:** tükörfordítással keletkeztetett új név (*Spišská Nová Ves* – *Szepesújhely*, *Gyulafehérvár* – *Alba Iulia*), illetve teljesen új név (*Pozsony* – *Bratislava*, *Érminszent* – *Ady Endre*, *Párkány* – *Štúrovo*).

6. **A név elvesztése**, a személyiség, a lokalitás megsemmisítése (koncentrációs táborban az embereknek elvették a nevét, azonosító számot tetoválták a bőrükbe, máshol a településneveket vették el, az azokat jelző táblákat erőszakosan eltávolították).

A névvesztéstől való félelem miatt spontán névadási reakció a nehezen lefordítható nevek adása.

A **nyelvháború**, illetve **tábla- és névháború** Európában is naponta zajlik. Kisebbségi megmozdulásoktól, nyugtalan-ságoktól zűrzavarig, valóságos fegyveres konfliktusig, háborúig, vagyis a másik fél nemcsak nyelvi, hanem totális megsemmisítéséig vezethet az út. Erre föl kell figyelni, és az új, nemzetek közötti együttműködésben ésszerű ajánlásokat kell tenni, és megoldást kell találni. A modern kori territorializmus, a **cuius regio, eius nomen** (akié a terület, azé a név, kölcsönzés Kiss Lajostól) elve tarthatatlan.

A megoldások keresésekor figyelembe kell venni, hogy a sokat szorgalmazott és a korral együtt járó **multikulturalitás** nem temeti el a megtartó hagyományokat. Minden embernek joga van született vagy választott közösségéhez tartozni. A világ-

ban tehát egyszerre van jelen a multi- és a monokulturális fejlődés, a hagyományvesztés és a visszatérés a hagyományokhoz, az egy- és a többnyelvűsödés. Egy- szerre tendencia a nyelvek közötti praktikus közvetítő nyelvek és az érzelmet jelentő nemzeti nyelvek megerősödése. Ezekbe a folyamatokba nem szabad beavatkozni. Az érzelmeket, a névérzelmeket nem lehet praktikus, jogi szabályozással kordában tartani. Néhány, az együttműködésre építő alapelven túl a nyelvpolitikai és névpolitikai kérdéseket a kisebb közösségekre, az **önkormányzatokra** kell bízni. Legyen sokféle helyi nyelv- és iskolapolitika. Legyen újra természetes, magától értetődő dolog Európában a soknyelvűség. Svájcban, Hollandiában, Finnországban és Svédországban különböző módon, de egyformán jól, nyelveopolitikai szempontok alapján döntenek. Többnemzetiségű területeken csakis az adott nyelvek törvényei szerinti **párhuzamos névadás, egymás névszokásainak kölcsönös tiszteletben tartása** lehet a megoldás. A Kárpát-medencei nyelvpolitikát a kis, országokon belüli és határokon átnyúló, de szerves táji kapcsolatban lévő egységek önálló döntése alapján lehet csak elképzelni. Rövid távon aligha lehet sikereket fölmutatni; itt nem szabad három-négy-öt éves tervekben gondolkodni! Hinnünk kell azonban abban, hogy a tudatos és a toleráns nyelvpolitika nyugalmat hozhat a világnak!

Balázs Géza

ASSZONYNEVEK, NÉVSORREND

Asszonynevek vált(ak)ozása

A kérdéssel a korábbi szakirodalom inkább esztétikai, mint nyelvművelési szempontból foglalkozott. Mivel az asszonynevek használatának jogi rendje változik, az egyértelmű hivatalos szabályozás helyére többbágu választási lehetőség került, a nyelvművelésnek eligazító véleményt kell mondania. Ilyen véleményt *A magyar nyelv könyvében* olvashatunk (505–506. l.), igen okos és korszerű véleményt, de nagyon rövidre fogva.

A hagyományos, ma még legelterjedtebb forma: *Nagy Mihályné*. Az asszonyt szinte megfosztja személyiségétől, származásától, mintegy részévé teszi a férj személyének, s a -né éppen csak azt jelzi, hogy valakinek a felesége. A számunkra nyelvtanilag áttekinthető világban nem találunk hasonlót. A külföldi útlevelezőgálók nem tudnak mit kezdeni vele, amikor a magyar asszonyok okmányait ellenőrzik. (A szomszéd országokat kivéve, mert azok ellenőrző szervei többnyire értenek magyarul.) De olykor – mint tapasztaltam – a külföldi barátok sem. A hivatalos ügyintézésnek nem ad elegendő felvilágosítást, ezért sokszor a hivatalos iratba az asszonynak kötelezően be kell írnia leánykori nevét is.

Nehézkessé teszi a nő szerzett jogának megtartását: a *Németh Józsefné dr.* elviselhető a telefonkönyvben, de beszédben, újságban fonáknak érezzük, némelyek talán komikusnak is tartják. (Hát még a *dr. Fábian Istvánné dr.!*) Érthető, hogy egyre több házasságkötéskor választ a nő másféle asszonynevet.

A leánykori név teljes alávetettségével ellenkező végletként jelent meg az olyan név, melyből nem tudható, hogy viselője hajadon vagy asszony. A nő a mai törvények szerint megtarthatja leánykori nevét. Vagy megtarthatja keresztnévét úgy, hogy a férj családnévével kapcsolja össze: Szabó Jolán házasságot köt Kiss Jánossal, a neve Kiss Jolán lesz. Jellegtelen névforma, és bántóan ellenkezik a magyar hagyománnyal, az indoeurópai nyelvű népek mintáját követi szolgai módon. Ám a nyugati népek gondoskodnak a hajadon és a férjes asszony megkülönböztetéséről (l. *A ma-*

gyar nyelv könyve, 505.). A szlávok ugyan nem, de az egész név nőiségét „biztosítják” azzal, hogy a férj nevét nőnemű formában adják: Janina Szarska (lengyel), a férj neve Szarski; Zdenka Křižová (cseh), a férj családi neve Křiž. – A Kiss Jolán forma csakúgy, mint a Nagy Mihályné, esetenként szükségessé teszi az asszony leánykori nevének használatát, pl. a gyermek születési anyakönyvezésekor. Nem életképes változat a K. Császár Anna, amelyből a be nem avatott nem tudja megállapítani, hogy a K. a leánykori névnek vagy a férj nevének a rövidítése-e.

Jól megválasztott forma a Kovácsné Szalai Erzsébet. A magyar nyelv könyve szerint ez terjed mostanában leginkább. Oka nyilvánvaló. Mutatja a házassági kapcsolatot, de a nevében a nő mégis megőrzi teljes önmagát. Nemzeti szempontból is a legjobb választás, mert az európai formát egyeztetni a magyar hagyománnyal. (Nyugaton is van hasonló szerkezetű név: Luisa Bertini-Mangini; a Bertini a nő apjának, a Mangini a férjének a családi neve.) A férj keresztnévének hiánya semmilyen zökkenőt nem okoz. A hagyományos női bemutatkozást nem zavarja; Csákiné Tóth Irma bemutatkozáskor mondhatja, hogy „Csákiné vagyok”. A doktorált nőnek sincs gondja; a társadalom és a sajtó elfogadta a Balogné dr. Gulyás Katalin formát. A régi ismerősök, iskolatársak mindig is leánykori névén emlegették az asszonyt; az Erdélyiné Mester Éva ehhez az emberi-társasági hagyományhoz is hozzácsatol. A -né + leánykori név előnye lehet az is, hogy jelzi ugyan a házassági állapotot, de a férj esetlegesen rossz hangzású vagy idegen személynevet az asszonynak nem kell viselnie.

Az asszonynév jogi egyenirányítása jelenleg helytelen lenne, de ha a nyelvművelés ráirányítaná a házasságkötő figyelmét a sorrendben utolsónak tárgyalt formára, jó szolgálatot tenné a társadalomnak.

Bán Ervin

Meinl Gyula Julius Meinlként tért vissza

Problémák a névsorrenddel

Volt idő, amikor magyar szövegkörnyezetben az idegenek nevét is lefordítottuk magyarra. Nemcsak a királyokét. Szüleink Verne Gyula és Hugo Viktor könyveit olvasták. Most a magyar származású Victor Vasarely még itthon sem vedlik vissza Vászárhelyi Győző-vé. Találón jellemezte Kiss Gy. Csaba a magyar öntudat hanyatlását azzal, hogy a háború előtt Meinl Gyula alapított Magyarországon üzletet, most viszont ugyanaz a cég Julius Meinl-ként jött vissza, jó kereskedőként mindkét esetben a helyi közléshez alkalmazkodva.

A megállapítás az öntudatra nézve igaz, mégsem merném állítani, hogy vissza kellene térnünk a személynevek lefordításához. Mindenképpen helyes, hogy nem fordítjuk le a keresztnéveket, hiszen nincs is mind-egyiknek magyar változata, sem minden magyar névnek idegen alakja. (Valójában a Gyula név sem megfelelője a Julius-nak.) Azon már lehet vitatkozni, hogy a sorrend hozzátartozik-e a név lényegéhez. A legtöbbben, ha idegen nyelven beszélnek vagy írnak, saját nevüket idegenes sorrendben használják, nehogy a külföldi keresztnévüket véjje család-névnek. Ez elfogadható álláspont, de csak akkor, ha az illető a külföldi nevét magyar szövegkörnyezetben viszont magyar sorrend szerint írta. Ez azonban nem jellemző.

A sorrend nyelv szerinti használatának semmi akadálya, ha egy családnévről és egy keresztnévről van szó. Már bonyolultabb a helyzet, ha két szóból álló családnév vagy két-három keresztnév van. Hát még, ha von, de vagy hasonló viszonyzó is van a névben. Beethoven nevére régén így írták magyarul: Beethoven Lajos. A van-t egyszerűen elsikkasztották. Valamivel hibéz fordítás lenne: van Beethoven Ludwig. Ez azonban azért furcsa, mert az efféle előjárók a magyar -i végződésnek felelnek meg. Tehát pl. Johann von Würzburg magyarul pontosan Würzburgi János lenne. (Egészen pontosan Johann Würzburgból. Csak az illető rá sem ismerne a nevére így.) A német nyelv természete szerint a von-nak

semmi értelme, ha a keresztnév utána áll. Ugyanúgy, ahogyan magyarul pl. a Szege di vagy Alföldi, de a Kis, Kovács stb. nevek is jelzőszerűek, ezért csak úgy van értelmük, ha a jelzett szó, a keresztnév előtt állnak. (Igy is szoktunk rákérdezni a vezetéknévre: „Milyen István?”)

Ettől függetlenül egy olyan egyszerű nevet, mint Szabó János, könnyen meg lehet fordítani: János Szabó. A feleségének már nehezebb a helyzete. Ha Szabó Jánosné, akkor Jánosné Szabó lenne „külföldiül”? Vagy Frau (Mme, Ms) János Szabó? A Jánosné-nak semmi értelme külön, a -né toldalék a Szabó János név egészéhez tartozik. A János pedig semmiképpen sem az asszony keresztnéve. (Itt fokozottan megmutatkozik ennek a névhasználatnak a lehetetlensége, de ez más lapra tartozik.) Idegenesen az illetőt így neveznék: Frau (Mme, Ms) Erzsébet Szabó. Így megéri a külföldi, csak éppen a hölgy okmányában nem ez szerepel. Bemutatkozni bemutatkozhat így, de hivatalos iratban nem lehet így írni a nevét.

És ha egy fokkal modernebbül Szabóné Nagy Erzsébet nevet használ? Akkor megfordítva Erzsébet Nagy Szabóné vagy Erzsébet Szabóné Nagy, esetleg Szabóné Erzsébet Nagy? Vagy egészen idegenesen Frau Erzsébet Nagy Szabó? (Csak Frau Elisabeth [Nagy] Szabó ne legyen már!)

Megjegyzem még, hogy a külföldiek is kezdik hivatalos iratokban, bibliográfiákban előretenni a családnévet, csak egy vesszővel elválasztják a keresztnévtől.

A magánéletben természetesen mindenki úgy használja a nevét, ahogy akarja, de jó lenne, ha következetesek lennénk, erre pedig a leg-egyszerűbb mód, ha minden személynevet úgy hagyunk, ahogyan eredetileg van.

Buvári Márta

FÖLDRAJZI NEVEK

Honnan fúj a szél?

Avagy: külföldi földrajzi nevek magyarul

Az egyik reggel a Nap-kelte népszerű meteorológusa azt mondta, hogy a nyugat felől hazánk felé közeledő front most „a Pozsony–Eisenstadt vonalig jutott”. Nocsak! – kaptam föl a fejem. Ha Pozsony, akkor miért nem Kismarton? Ámbár kérdezhettem volna az ellenkezőjét is: ha Eisenstadt, akkor miért nem Bratislava? Sietve kijelentem, hogy az utóbbival semmiképp sem értettem volna egyet, mert a közlés magyarul ez lett volna: „a Pozsony–Kismarton” stb.

A címben jelölt tárgyról, mármint a külföldi földrajzi nevek magyar megnevezéséről természetesen hosszabb tanulmányt volna érdemes írni; ha vannak is ilyenek, azok régebbiek, márpedig a legutóbbi években, „elkülföldiesedésünk” folyamatában e tekintetben is sok új adalék volna feljegyezhető. Úgyhogy arra kérem az Olvasót, érje be azzal, ha e rövid jegyzetben a témából csak néhány nevet és mozzanatot ragadok ki.

Bécs vagy Wien?

Irányadóul mindenesetre fogadjuk el azt a nyelvi tartást, hogy minden olyan külföldi nevet, amelynek az évszázadok folyamán magyar megfelelője alakult ki, magyar beszédben magyarul nevezzünk meg. A külföldi jelző olyanokra is vonatkozik, amelyek hajdan a történelminek tekintett határokon belül voltak. Ezekben is érdekes kettősség figyelhető meg. Hogy kiinduló példánknál maradjunk, a burgenlandi elnevezések, hogy, hogy nem, gyakrabban olvashatók, hallhatók német nevükön, mint a magyaron. Ennek alkalmasint az lehet az oka, hogy sokan nem is tudják, hogy Eisenstadt = Kismarton, Oberwart = Felsőőr, Rechnitz = Rohonc stb. Nem jó, hogy ezt jobbra csak idősebbek meg a nyugati határvidéken lakók tudják, de ennél is nagyobb kár, ha olyanok is az idegen megnevezést mondják, akik a magyart is tudják. Hogy miért? – ennek több oka lehet.

Az egyik például az, hogy attól tartanak: hátha a környező országok hivatalosságai a magyar megnevezést holmi revíziós törekvésnek fogják föl. Meglehet, némelyik országban vannak ilyen irányzatok, személyek. De ha már burgenlandi példákat említettem, helyénvaló emlékeztetni rá, hogy az egykori monarchia legszilárdabb korszakában is Bécs mindenkor Bécs volt nekünk, nem Wien – és ezért a császári kormányzat sosem tiltakozott. (A máról szólna: az is igaz, bármily jó a viszony a „sógorékkal”, a burgenlandi városok határában a táblák kizárólag német nyelvűek, még ha az illető helységben tekintélyes arányú magyarság lakik is.)

Kolozsvár – Cluj-Napoca

Annak is érdemes volna a mélyére hatolni, vajon miért van az, hogy Újvidéket némely magyar sajtótermék *Novi Sad*, tehát szerb megnevezéssel illeti, de még véletlenül sem fordul elő, hogy *Belgrád* helyett *Beograd*-ot írának, mondanának. *Subotica* sem hallik *Szabadka* és *Osijek* sem *Eszék* helyett. És így tovább, tucatszámra. Ugyanez figyelhető meg a szlovákiai földrajzi nevekkal is. Pozsonyt, talán mert Szlovákia fővárosa, nemegyszer *Bratislava*-ként nevezik meg, de legfőképpen elvéve olvassuk *Kassa* helyett a *Košice*, *Eperjes* helyett a *Prešov* nevet és sok más város szlovák elnevezését. Mint tudjuk, észleljük, mi idehaza az erdélyi város- és helységneveket magyarul említjük, de Romániában még azt is tiltják, hogy a helybeli magyar sajtó-

ban *Kolozsvár*-t, *Nagyvárad*-ot vagy *Szatmárnémeti*-t stb. írjanak *Cluj-Napoca*, *Oradea* és *Satu Mare* stb. helyett. Jellegetes példái ezek annak, amikor az egyébként öntörvényű nyelvfejlődés dolgaiba – legtöbbször hiábavalóan – külső társadalmi-politikai erők avatkoznak be. Mindazonáltal szót érdemel, hogy *Belgrád*-hoz hasonlóan, évszázadok óta *Zágráb*-ot, *Prágá*-t és *Bukarest*-et mondunk és írunk, s ebből sosem támadt semmiféle vita, érzékenység államaink között.

Iasi és Jászvásár

Távolabbi tájakra kalandozva is akad mondanivaló. Csak néhány példát erről. Vajon mi okból veszett ki a romániai *Iasi* magyar neve, a *Jászvásár*? Kár érte, két okból is. Az egyik maga a tény; a másik meg annak a tanulságnak esetleges észlelése, hogy a román nevek szóvégi *i*-je nem ejtődik! Így és ezért lett *București* (román ejtése: bukurest) magyarul *Bukarest*. (Világelső volta idején sokszor szerepelt a kiváló tornászlány, *Nadia Comaneci*, akinek vezetéknevét még véletlenül sem ejtették helyesen, így: *komanecs*, semmi *i* a végén.) Ezt a szabályt azért is ismernünk illik, hogy az ilyen román szavakat helyesen toldalékoljuk írásban, nyomtatásban. Vagyis mivel az *i* nem

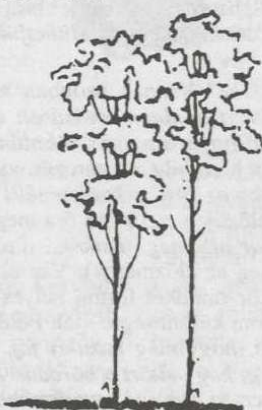
hangzik, így kell írunk: *Iasi-ban*, *Iasi-ból* (ejtsd: *jásban*, *jásból*, ahol az *á* rövid).

Thames? Temse? Themse? Temze!

Az idegen földrajzi nevek dolgában egyébként is sok a bizonytalankodás. Mint tudjuk, Londont kettészeli egy folyó, a *Thames*, magyarul *Temze*; nem pedig *Temse* vagy *Themse*, mint gyakran olvashatni. A párhuzam kedvéért említem Párizs folyóját, a Szajná, amit mindig magyarul írnak, s a metropolis nevének közepén is szilárd az *á* és végén a *zs*. Az is nyelvi tény, hogy Amszterdamot *sz-szel* írjuk, és Hága sem *'s-Gravenhage* vagy *Den Haag* a magyar sajtóban. Ellenkező előjelű „fejlődés” viszont, hogy több német város magyaros nevét lassan elfelejtjük. Több *-en* végződésű név magyarul *a-ra* végződött. Ezek közül mára csak *Bréma* maradt meg így, csak futbalcsapatának említésekor áll *Werder Bremen*. De sajnálatos, hogy Göttingen visszanevetesedett a régebbi Göttinga helyett, s ebben az alakban jóformán csak emlékező írásokban olvassuk, mint-hogy kiváló egyetemén sok magyar személyiség tanult.

A címben szereplő kérdés – *Honnan fúj a szél?* – nemcsak az időjárásra vonatkozik, hanem arra is, miért engedünk a negyvennyolcból idegen földrajzi nevek ejtésében. Egyik ok lehet az is, hogy többen tanulnak idegen nyelveket, de az is, hogy nem is ismerik sok helység, más földrajzi egység magyar elnevezését. De gyanítom, ez a kopás nemegyszer az előkelősködésnek, a sznobságnak a jele. Pedig a magyar nevek használata nem provincializmus, mint némelyek vélik. Vigyázzunk, mert még azt fogják hinni, hogy azzal kerülünk közelebb Európához – ahol ezer-száz éve vagyunk –, ha *Dresden* lesz *Drezdá*-ból és *Leipzig* *Lipcsé*-ből. Nem, semmiképp sem lennénk ezáltal európaibbak, de kevésbé lennénk a magyar szókincset féltőn őrző, sőt gyarapító honpolgárok.

Szántó Jenő

Az igekötő elválása az igétől pontos nyelvtani szabályokban van rögzítve. A nyelvhasználatot nem a nyelvtani szabályok korlátozzák, mert hiszen előbb alakul ki a nyelv rendszere, s később rögzítjük a „szabályokat”. E szabályok tehát mindig egy időközi állapotot rögzítenek, s fölborításukat képzelhetjük éppen a nyelv fejlődésének, de ugyanúgy a nyelvérzék hiányának, sőt egyenesen műveletlenségnek is. Egyes nyelvészek rendkívül elnézők a hibákkal szemben, és hajlandók azokat a nyelvi változások közé sorolni. Csakhogy így előbb-utóbb a nyelvet rosszul használók uralma alá kerülünk. Érdekes ugyanis, hogy a hibás fordulatok újszerűségükkel vagy meglepetésszerűségükkel fölkeltik a figyelmünket, és akaratlanul magunk is használni kezdjük. Így születtek meg a korábbi éveknek – ma már részben eltűnt – hibái és modorosságai, például a *felé*, a *még jobb*, a *kapacitás* stb.

Amiről most részletesebben szólni szeretnék, a címben is benne rejlik. Vannak, akik azzal érvelnek e példa mellett, hogy egyes igékben az összetétel már annyira összeforrt, hogy elválaszthatatlan kifejezésként kezelhetjük, tehát az igekötő elválása többé nem indokolt. Ilyen, kissé erőltetett példákat főként a jogi és az irodai nyelvben találunk, mint pl. *ellenvéleményez*. „Légy szíves, ellenvéleményezd!” Ezen az alapon – főként a fiatalok – a *kirándul* igét is így használják. Nem csodálatos, ha a címben közölt furcsa fordulatot a televízió HÉT című műsorában hallottuk, hiszen a Magyarországi kirándulások című könyvben 8–10 helyen szerepel ez a forma.

Az igekötő vagy az igével egybeírt határozószó öt esetben biztosan elválik az igétől, és mögéje kerül:

1. a jelen és múlt idejű tagadásban,
2. a jövő idejű állításban,

3. a felszólításban,
4. segédige használatakor és
5. bizonyos hangsúlyos mondatrész után.

A megfelelő formát, a nyelvérzéken kívül, a szövegkörnyezet is befolyásolja. Például a feladat: hogyan közelítenétek meg a várost? Válaszok:

„... legkönnyebben a jó úton közelíthetjük meg...
megközelíthetjük az erdei úton is...
úgy szeretnék megközelíteni, hogy...
úgy nem tudjuk megközelíteni, ...
úgy meg tudjuk közelíteni, ha ...
bár én közelíthetném meg először ...
közelítsük meg bal felől ...
meg lehetne közelíteni jobbról is ...
az erdei úton sem közelíthetjük meg...” stb.

Nehéz ez? Vannak azonban nehezebb esetek is: a *boltban bevásárolt* (a hangsúly az állítmányon van); a *boltban vásárolt be* (a hangsúly a határozón van). Még nehezebb: az *óra akkor megállt* (valami történt előzőleg, aztán az óra megállt), az *óra akkor állt meg, amikor...* (utólag említjük meg az előzményt). Van olyan eset is, amikor mindkét forma helyes, s talán igen finom különbségre utal. Például: *úgy meglepett, hogy még most is fáj*, de: *úgy ütött meg, hogy eltört a bordám*. Az utóbbi esetben az *úgy* szó az erősebben hangsúlyos, az előzőben a *meglepett*.

Valóban nehéz a magyar nyelv. Ezért ne bízzuk a nyelvi változásokat a tanulatlan emberek kifejezési formáira.

Amikor a *nem kirándulunk* forma helytelenségéről két nyelvessel beszéltem, a fiatalabbik hajlandónak mutatkozott a címbeli változatot eltűnni, viszont maga mondott olyan példát, amelyben már neki is kényszerű volt a szétválasztás: „ott szép az erdő, oda *rándulunk ki*”! Az idősebbik nyelvész az én álláspontomat fogadta el.

Az okokon gondolkodva két olyan nyelvi folyamatot említhetünk, amelynek révén ez a helytelen gyakorlat elharapózhatott. Az egyik az, hogy németesen sok-

szor elkerüljük az igével való közvetlen kifejezést, helyette a főnevet valamilyen semleges igével párosítjuk: *tegyünk kirándulást, kiránduláson voltunk, kirándulást szervezünk*. Mivel a főnév valóban egységgé forrott össze, a szókép mindenestre segít abban, hogy egyetlen és szétválaszthatatlan szónak érezzük magát az igét is. Ugyancsak németes fordulat az alapja ennek a hivatali levelezési formának: *adósságát megfizetni szíveskedjék*. Talán az egyenes beszéd (*adósságát fizesse meg*) nem elég kíméletes, bár mindenestre rövid és világos.

A másik lehetséges ok éppen ellenkező előjeli: a rövidsége törekvés. Ezzel a kétes értékű elvvel nagyon sokszor élünk vissza: hadarás, szótagkihagyások, betűszavak, bizonytalan értelmű idegen szavak használata stb. Most azonban nem ezekről kívánok szólni. A nyelvtani formában is helyet kér a rövidítési verseny. „A probléma *megoldható*”, s ebből rögtön következik a szokásosabb nyilatkozási forma: „a probléma *nem megoldható*”. Azt hajlandók vagyunk elfogadni, hogy az első idézet csak a rövidítés érdekében alakult ki, a második azonban már egészen biztos, hogy összefüggésben van a felelősség alól való kibújjással. Mert nézzük, maga az állító alak is három másikat helyettesít: 1. a feladatot meg tudom oldani; 2. a feladatot mások (külföldön, esetleg egyesek itthon is) meg tudják oldani; 3. a feladatot a húzódozóknak meg kell oldaniuk. Azt már nem is részletezem, hogy a tagadó forma hányféle őszinte választ takar. Számunkra inkább az a fontos, hogy ez a tagadó forma helytelen. Takaragva is így kellene mondani: „a feladat *nem oldható meg*”, őszintebben pedig: „a feladatot *nem tudom megoldani*.”

Ez a kényelmes és felelőtlen nyelvtani fordulat sokat rontott a nyelvérzéken, és ludas lehet abban is, hogy jövő vasárnap „mégsem kirándulunk”.

Tarnóczy Tamás

Shuszter shop

Megboldogult nagyapám ha élne, át kellene hogy festesse a cégtábláját. A *Cipész* felirat helyébe a kor (sajnálatos) divatja szerint a következő kerülhetne: *Shuszter shop*. S ezzel már meg is érkeztünk ahhoz a nyelvművelő tételhez, ami lerágott csont ugyan, de talán megérdemel még egy misét. Természetesen az idegen elnevezésű üzletekről van szó, ami elvileg tilos, de gyakorlatilag szabad. Ezúttal ahelyett, hogy a példákat hoznám a pellengérré állítás céljából, néhány megfontolásra alkalmas érvet hadd soroljak fel.

Ugye mindenki belátja, hogy egy kis településen fölösleges azzal a felkiáltással, hogy értse a külföldi is, angol nevet adni egy lajtos kocsiéből eszákából, hurkát, miegyebet árusító bodegának? Ugye milyen nevetséges volna, ha egy tőlünk keletre lévő országban (nekik mi vagyunk a Nyugat!) magyar, helyesírási hibáktól hemzsegő üzletfeliratokat látnánk? Legalább olyan nevetőgörcsöt kapnánk, mint az az angol állampolgár, aki nálunk néz körbe.

Ugye milyen hihetetlen, hogy egy kis jó érzéssel megáldott honpolgár nem talál magyar nevet boltjának,

árudájának? Pedig az is lehetne olyan figyelemfelkeltő, mint egy angol szó, főleg akkor, ha egy ritkán használt, már-már elfeledett kifejezésünkről fújna le így a port.

Sajnos ezek nem érvek. Mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az alapelnevezések is angolosodnak. Az üzlet immár *store*, a söröző, kocsmá pedig *pub*. Ezek után már a feleség is pubtölteléknek nevezi szíve választottját (halad a korral), míg a férj élvezi a *pubi* hangulatot. A gyerek pedig otthon tanulja Petőfi versét: Falu végén kurta *pub*...

Minya Károly

Nincs szükségünk „ombudsman”-ra!

Hogy nincs rá szükségünk – mármint az *ombudsman* szóra –, azt nemcsak én mondom, hanem velem együtt még nagyon sokan, pl. **Kemény Gábor** is, aki az én egyértelműen elutasító álláspontomtól némileg eltérően ugyan, de szintén szívesen lemondana erről a sült idegen összetételről. Erre mutat, hogy Nyelvi mozaik című, tanulságos és érdekes sorozatában legutóbb (ÉA. 1995. 4/5) az *ombudsman* helyett olykor felbukkanó *szószóló* és *biztos* szavakat elemezve és értékelve így írt: „Mindkettő rokonszenvesebb (legalábbis az én fülemnek és szememnek), mint a kiejtésével is, helyesírásával is csak gondot okozó *ombudsman* (idővel *ombucman*?).”

Pusztán azért, hogy jelezzem: az én állásfoglalásom egy árnyalattal még szigorúbb, elítélőbb is, mint Keményé, nem fűztem volna kiegészítő megjegyzést az említett íráshoz. Mivel azonban szerkesztőtársamnak cikke megírásakor láthatólag nem volt – azóta már van! – tudomása arról, hogy az *ombudsman* magyarítására már egy pályázat is lezajlott, úgy érzem, kötelességem erről tájékoztatni olvasóinkat, már csak azért is, mert a pályázat eredménye akár a végső szóhasználatot is befolyásolhatja.

A pályázati felhívás, amelyre utaltam, mintegy két évvel ezelőtt hangzott el a televízió Álljunk meg egy szóra! című műsorában. **Vágó István**nal elmondtuk a nézőknek, mit jelent az *ombudsman*, s arra biztattuk őket, hogy keressenek kifejező és lehetőleg magyar megfelelőt helyette. Több mint 200 szót kaptunk, ezek közül némelyiket harmincan-egyvenen is beküldtek. Volt a javaslatok között túlságosan hosszú, értelmezésszerű s így a célnak meg nem felelő formula is, pl. *állampolgárok jogvédő biztosa* vagy *társadalmi igazságörző bíró*, de bőségesen akadnak olyanok is, amelyekkel bármikor szívesen fel-

cserélném az *ombudsman*-t, pl. *jogorvos*, *jogvédő*, *szószóló*, *törvényőr* és még egy sereg. Mi ott a jónak, természetesnek látszók közül kettőt emeltünk ki, s főleg azokat ajánlottuk használatra. Az egyik a *jogőr*, amely rövid és mégis kifejező, s amelyet azóta nemegyszer hallottunk is már egyik-másik honatyától a Parlamentben. A másik meg az *ország-biztos*, amely bizonyos tartást, rangot is éreztet, ugyanakkor pedig az *országgyűlési biztos*-nak, amely majdhogynem hivatalos megjelölés, szinte szabályosan rövidült fejleménye.

Most, két évvel később, Kemény Gábor „helyzetjelentését”, véleményét s a nyelvhasználat legújabb változásait is figyelembe véve *ombudsman*-ügyben nagyjából a következőket mondhatom. Az *ombudsman* szó él ugyan a nyomtatott sajtóban, valamint a rádióban és a televízióban, de szerencsére nem vált általánosan elterjedté. A *szószóló*-val, az ilyen vagy olyan *biztos*-sal (*parlament*i *biztos*, *országgyűlési biztos* stb.), olykor pedig a *jogőr*-rel felváltva használják, némelykor szinte azt is éreztetve, hogy ez a szó nem illik nyelvünkbe, kilóg, kirí belőle. A magam részéről mindezek alapján nyelvünk, azaz a magunk érdekében arra kérek hát mindenkit, akit illet – jogászt, politikus, újságíró –, hagyja már békén ezt a szerencsétlen, csak zavart okozó indoeurópai szót, s azokat használja helyette, amelyek immár egészen bizonyosan jól megállják a helyüket e szerepben: az *országgyűlési biztos*-t vagy az ebből összevont, de ugyanúgy megfelelő *országbiztos*-t, a már most is elég gyakori *szószóló*-t, esetleg a szintén kifejező *jogőr*-t.

Túl sokat kérek? De hiszen nem magamnak. Mindnyájunknak.

Grétsy László

Aggályos szóhasználat

Az *aggály* főnevet még a nyelvújítás hozta létre egy régi, vitatott eredetű *aggódik* igéből. A szó családja népes: *agg*, *aggodalom*, *aggság* stb. – Ugyancsak a nyelvújítás korában, a XIX. század első harmadában jelent meg az *aggályos* melléknév is. Ezt a szót értelmező szótáraink manapság két fő jelentésben írják le. *Aggályos* a túlzottan vagy feleslegesen aggodalmaskodó, a jelentéktelen dolgokban is bajt szimatoló személy, de *aggályos* a féltelmet keltő, nyugtalanító dolog is. Mindkét esetben megjegyzi A magyar nyelv értelmező szótára, hogy a szó használata ritka, és hogy a választékos stílus kedveli.

Írói szótárainkban nem is találhatjuk meg a szót, nincs meg a Petőfi-szótárban, amely nagy költőnk teljes életművének szókincsét tartalmazza, nem lelhető föl a Juhász Gyula-szótárban, amely a költő verseinek nyelvi anyagára épül. Ha a szépirodalom nyelvhasználatából készített gyakorisági szótárát ütjük föl – ez az 1965–1977 közötti magyar szépprózára támaszkodik –, szintén nem találjuk meg a szót. S az 1986-ban megjelent Újságnyelvi gyakorisági szótárban is hiába keressük.

Mostanában a közélet politikai színterén azonban egyre többször hallhatjuk és olvashatjuk. A rádióhírekben például: „[az egyik párt szerint] rendkívül *aggályos*, hogy a kormány ilyen döntést készül hozni”; egy parlamenti felszólalásban: „Képviselőtársam kijelentése *aggályosnak* tartható”. A sajtóban: „[egy szakszervezet] szerint *aggályos*, hogy egy szocialista többségű

kormány ilyen munkatörvénykönyvet vigyen a parlament elé”; „Egyébiránt *aggályosnak* ítéli azt a pénzügyminiszteri elképzelést is...”; „Miként hártsa el a költő egyik politikailag *aggályos* versét...” és így tovább. Már a tudományos nyelvben is: „E csillag előtt elvonult egy másik égitest. És éppen ez az *aggályos* a kérdésben.”

Természetesen sem az *aggályos* szó ellen, sem pedig használata ellen nemigen lehet, és nem is kell kifogást emelni. A nyelvhasználatnak jellemző gyakorlata, hogy régi, ritka és már-már feledésbe merült szavakat és kifejezéseket ismét bevon a napi használatba. A nyelvújítás korában is gyakran e módon gyarapították eleink a magyar szókészletet. Az *aggályos* mostani használata az ’aggodalmat keltő, nyugtalanító’ jelentésben azt mutatja, hogy főként a közéleti-politikai fórumokon beszélők (vagy írók) számára az *aggodalmas*, a *baljóslatú*, az *ijesztő* és a többi rokon értelmű szó nem fejezi ki azt a ’nyugtalanító’ jelentésjegyet, amelyet viszont az *aggályos*-ban megtaláltak. Innen van az *aggályos* újabban való gyakori előfordulása.

Persze némileg nyugtalanító, ha minden dolog *aggályos*, és ki-szorulnak a rokon értelmű kifejezések. Ám előbb-utóbb létre szokott jönni a használati gyakoriság arányaiban bizonyos kiegyenlítődés. S abban is bízni lehet, hogy idővel nem lesznek a közéletben *aggályos* dolgok...

Büky László

Igeköt(őd)ő

Nézem az újságokat, hallgatom a rádiót és a televíziót – és minduntalan megütközöm az igekötők összekuszált használatán. Ha akad a közelemben fröcskőző, fel is jegyzem az észlelt hibákat.

Most az ez év első felében feljegyzett csudabogarakat sorrendbe raktam, és – ahogy feljegyeztem – közre is adom.

Az első „érdemleges” nyilatkozat április 29-én hangzott el a Falurádióban: „az árváltozást mi *lekövetni* nem tudjuk, azt a kereskedők *követik le*”. Hát ez a *le* a húsupari nyilatkozó rossz megítélése. Mert elég lenne, ha *követni* tudnák. Ha pedig egyszer árváltozásról van szó, azok jellegét ismerve egyébként is inkább *felkövetni* kellene...

Május 6-án az FM politikai államtitkára a 12 óra 50-es rádióműsorban az „állattartó telepek *kivásárlásáról*” beszélt, továbbá arról, hogy a készlet nyolcvan százaléka *licitálható ki*! Arról is megnyugtató, hogy a készleteket készpénz nélkül *vásárolhatják ki*! A köznap szöveghasználatban általában *vásárolók*, vagy ha a kiszemelt portékát veszem meg, akkor azt *megvásárolom*. A *kivásárlás*-nak csak akkor van értelme, amikor a szegény háziasszony szédelegve jön haza a Lehelről (azaz a Lehel piacról), belenéz a pénztárcájába és közli családjával, hogy *kivásárolta* minden pénzét a bukszából...

Május 19-én a Falurádióban a gyümölcskonzerv-szakértő – szóról szóra – ezt mondja: – „Két évig tart, amíg egy terméket *leengedélyeztetnek*.” Őriási: nincs súlya az engedélynek, ha a szóban forgó terméket csak *engedélyeztetik*? Vagy talán azért *le*, mert éppen *árléteszállítás*-ról van szó? A piaci (v)viszonyokat ismerve – nem hiszem!

Május 25-én este 22 óra 20 perckor a Hitel-Világ-Stádium műsorban ez a mondat hangzott el: „A vállalat teljesítőképességét *be* kell *vizsgálni*.” Szerintem azt a fránya teljesítőképességet valóban nem árt *vizsgálni* vagy *megvizsgálni*! Ha meg valami baj van, a *ki*-vizsgálás se oktalán. De *bevizsgálni* hogy kell? Ez valami új szuggesztív módszer?

Június 11-én érkeztem fel a csúcsra. A televízió HÉT műsorában a Mene-kültügyi Hivatal illetékese ezt a kacifántos mondatot nyilatkozta: „Az érintettek életfeltételeinek romlása *leképződik*...” Kicsoda mit csinál? Cholnoky Jenő professzor egykori – egyetemi előadásában a nyakatekertséget gúnyoló – mondata jut eszembe: „Ezen kereskedés a túlsó sarkon első májtól létezik.” Én ezt mondtam volna: a menekültek élete romlik. De ez így, egyszerűen nem nyilatkozhat, ugye, hanem érthető, egyszerű mondat. Milyen igaz volt az agg, fehér szakállas profnak...

Fazekas Máttyás

A különírás határvidékén

Érdeklődéssel olvastam Zimányi Árpád „Korunk típushibája: a különírás” című cikkét az Édes Anyanyelvünk 1995. évi 3. számában. Helyesen mutat rá a szerző arra, hogy a jelöletlen tárgyas, határozós, birtokos jelzős és jelentéstömörítő összetételeket mindig egybe kellene írnunk, s igen hibásak a *bútor bolt*, a *beteg felvétel*, a *hulladék gyűjtő*, az *egység ár* és a hasonló különírások. A cikk néhány példája azonban a külön- és az egybeírás határvidékén jár, s ezeknek az írásmódján érdemes egy kicsit elutódnunk.

Vajon mindenképpen hibás-e például a *menetjegy pénztár* különírás? Ha jelöletlen birtokos jelzős összetételnek minősítem, akkor igen, de hát akár minőségjelzős kapcsolatnak is felfoghatom az akadémiai helyesírási szabályzat 114. a) pontja alapján, amely így szól: „A foglalkozást, kort, minőséget, csoportot jelölő, esetleg csak nyomatékösítő főnévi jelzőket különírjuk jelzett szavuktól: *mérnök bátyám*, *belgyógyász barátunk*, *közgazdász szakértő*, *gyermek király*, *ajándék könyv*, *rongy fráter*, *vendég néni*, *tüzér tizedes*, *huszár főhadnagy*, *rendőr százados*; *csuda jó*, *kutya hideg*; stb. – Hasonlóképpen különírjuk az ilyen alakulatokat is: *tanár úr*, *tanító néni*, *mérnök kolléga* stb.”

Ha egy vasútállomáson különírva látom a *Menetjegy pénztár* feliratot, nemcsak úgy kérdezhetek e nyelvi alakulatra, hogy miknek a pénztára?, hanem így is: milyen (miféle) pénztár? Tehát a különírt *menetjegy pénztár* nyelvtanilag rokon a szintén különírt *ajándék könyv* és *mérnök kolléga* típusú minőségjelzős alakulatokkal (milyen könyv?, milyen kolléga?).

Hogy itt a különírás és az egybeírás határvidékén járunk, azt jól érzékelteti helyesírási szabályzatunk idézett szabályának második fele, b) pontja, amely így szól: „Egybeírjuk viszont az *akácerdő*, *csiperkegomba*, *diáklány*, *fenyőfa*, *fiúgyermek*, *fűszeráru*, *kölyökkutya*, *lakatosmester*, *legényember*, *rabszolga*, *vendégművész* stb. típusú (általában fajtajelölő) főnévi minőségjelzős alakulatokat.” Ennek alapján persze egybeírható a *menetjegypénztár* is.

Ha a vasútállomáson pénztárt keresek, akkor világosabban informál a különírt *Menetjegy pénztár* felirat,

melyben a *pénztár* szó a különírás miatt azonnal szemembe ötlük, míg az egybeírt *Menetjegypénztár* feliratban a *pénztár* utótag egy kissé elrejtőzik, vagy legalábbis kevésbé feltűnő a kereső számára.

Különösen akkor jelentkezik a helyesírási bizonytalanság, ha az ilyen minőségjelzős alakulatok egyik vagy mindkét tagja magában is összetett szó: *rendőr* (*rend* + *őr*) *százados*, *huszár főhadnagy* (*fő* + *had* + *nagy*), *menetjegy* (*menet* + *jegy*) *pénztár* (*pénz* + *tár*).

Nem ítélném el szigorúan a *barkács kisáruház*, a *nyelvvizsga bizottság* és a *földrajz munkafüzet* típusú különírásokat sem, amelyek szintén felfoghatók minőségjelzős kapcsolatoknak (miféle kisáruház?, miféle bizottság?, miféle munkafüzet?). Ezeket a különírás szinte világosabban tagolja és értelmezi, mint a Zimányi Árpád cikkében egyedül szabályosnak minősített egybeírás: *barkácskisáruház*, *nyelvvizsgabizottság*, *földrajzmunkafüzet*.

Számot kell vetnünk azzal, hogy helyesírási rendszerünk általában nem szereti a hosszú többszörös szóösszetételeket. Sok esetben akkor sem szereti, ha az egész alakulat nem haladja meg a hat szótagot. Például egybeírjuk a *betonoszlop*-ot, de külön a *vasbeton oszlop*-ot; egybe az *acél-drót*-ot, de külön az *acél mérőszalag*-ot. (A magyar helyesírás szabályai, 115. pont). Hasonló kétféleséget ismer helyesírási rendszerünk a megnyitási minőségjelzős alakulatok körében is: egybeírandó a *tízéves* és az *ötpercnnyi*, de különírandó a *tizenegy éves* és az *öt másodpercnnyi* (119. pont).

Zimányi tanulságos cikke a *Magyar Autó- és Motorsport Szövetség* írásmódját is elmarasztalja, mondván, hogy helyesen *Motorsport-szövetség* írandó. Szerintem itt a kötőjeles egybeírás elvtelen megoldás, hiszen ez az alakulat nincs túl a hat szótagon; másrészt viszont jól érzékelteti, hogy a szoros egybeírású *Motorsportszövetség* aligha volna világosabb értelmű, mint a különírt *Motorsport Szövetség*.

Vigyázzunk tehát, hogy a külön- és az egybeírás határterületén ne tekintünk minden különírást megoldást eleve hibásnak!

Pásztor Emil

Kis érdek: valamely lap, folyóirat immár közreadott (tehát a szerkesztők munkáját is tartalmazó) írásainak megvédése. Nagyobb, általánosabb érdek viszont anyanyelvünk remélhető-várható nyeresége egy és más tisztázásából, valamint megvédése mindannyiszor, ahányszor és ahol (naponta, óránként, tömegméretekben és ezer helyen) veszélyben forog. Utoljára alighanem Kós Károly köszönte meg az erdélyi magyar irodalomban (mindig saját kezű írással és minden alkalommal) a munkáit illető értékelést vagy valamely bírálatot, mondván, hogy az illető – ihlető! – kritikus ennyit megérdemel, ha nem egyébről, hát a figyelemért, amit munkája iránt tanúsított. (Én sok egyéb mellett, tőle tanultam ezt is.) Mostanában azonban már más a módi: aki bíráltni merészel, az jó, ha előre tudja: netán egy életre szóló ellenséget szerez magának.

No de tekintsünk el a dolognak ettől a részétől, különben csak egy helyben topognánk. Ha már „belemerészkedtem”, mondjam el, miért érzem én furának (enyhén szólva) például a *tanultnyelvűek* szóösszetételt. Először is általában a tanuláshoz és különösen az anyanyelv (a nyelvek) esetében oly szükséges folyamat és állandó tanuláshoz a lebecsülése cseng ki belőle. Másodszor pedig – talán akaratlanul – különbséget tesz azok között, akik „az anyatejjel szívták magukba” (?) magyar nyelvtudásukat és azok között, akik csecsszóporok után is szakadatlanul és szinte aggódó (már-már aggályos) figyelemmel-fegyelemmel holtig tanulják anyanyelvüket. Szorgalmuk az *enyedetlen* jelző esetén is csupán elégséges! (Egy véletlenül megmaradt elemi iskolai bizonyítványomban ez áll: Szorgalma enyedetlen.)

Ki-ki (természetesen a tehetsége fókán) csupán olyan mértékben azonos anyanyelvével, amelyet egy életre vállalt, amilyen mértékben tiszteletét e nyelv iránt egyre eredményesebb és lényegében befejezhetetlen tanulással bizonyítja. Nem kötelező a tanulás – ám másokat eltántorítani tőle vagy éppenséggel emiatt kigúnyolni, már a pökhendiség túlzása! (*Dühenc* dolog – mondhatnók egy tordai szólás szerint.) Bizony nem elegendő a „filhallás”, nem elég kotta nélkül játszani, kevés vaktában írni és nyomtatni! Aki nem hajlandó tanultnyelvű lenni, mert fölöslegesnek érzi, az ne legyen tanultnyelvű – annyi szép más pálya van. Az ilyen azt azonban lássa be, hogy ez még nem jogosítja fel a mások amúgy is annyi oldalról támadott-gúnyolt nyelvérzékenységének (!), nyelvféltésének a rontására. És ez már nem csupán az orrontó *orrszaglás*, a szigorodó *szemnézés*, a megrovó *arcmosoly* vagy a rendre intő *szájbeszéd* dolga. A hétköznapi, pongyola szóhasználatban, kevésbé kulturált beszédben amúgy is elviselhetetlenül sok már a folyamatos és kivédhetetlen nyelvrontás – még csak az hiányzik, hogy az írásbeliség és a tömegtájékoztató nyelvterületére is bezúdulni engedjük a züllesztés szellemét!

Még 1982-ben hallottam egy tévéadásban: „Kakukk-lárma és rigófuvo-la”. Apróság, igazán semmiség, talán nyomban el is felejttem, ha nem villan eszembe azonnal, hogy Szabó Lőrinc egyik versében *rigólármáról* ír, az erdélyi Palocsay Zsigmond pedig *Kakukkfuvola* címen adott ki verseskötetet. Valahol itt kezdődnek a bajok: nem kötelező, csupán illendő tudni arról, hogy két költő – mindkettő! – nyelvi telitalálatot fejezett ki valamit, pontosan, szépen, ám mi az árnyalatokat, a nyelv által tökéletesen megragadott hangulatokat már nem érzékeljük, nem tartjuk fontosnak tudni róluk és emlékezni rájuk. Netán szégyellni való a tanultnyelvűség?

Mindenki nyelvész valójában, akár akar, akár nem akar tudomást venni effajta, vele született tehetségéről: „ront vagy javít, de nem henyél”. Senkinek sem áll tehát jogában mellőzni a tanultnyelvűséget. Az anyanyelvet a nem-tanultnyelvűek is éppúgy megtanulták gyermekkorukban, mint a tanultnyelvűek, akik tovább tanulják. A nem-tanultnyelvűek azonban, akik miután odahagyták csiszolatlan nyelvkorszakukat, azaz miután feladták büszke, „ösi” írástudatlanságukat, és kénytelen-kelletlen a könyveknek oly gazdag, hagyományosan anyanyelvfejlesztő és mind szükségesebb vigyázó nyelvi gondallal összegyűjtött bölcsességére „fanyalodtak” volna – később kevés öngúnyval és többnyire gunyorosan elhatárolják magukat a „tanultnyelvűektől”. Voltaképpen fölösleges az igyekezetük, sajnos, ez szinte magától megy! Ők mintha azért néznék le a folytonos és kitaró anyanyelvtanulást, mert meggyőződésük, hogy ők Pallasz Athénéhez hasonlóan teljes feltarisznyáltságban pattantak ki Zeusz fejéből. És ott fészkel a nyelv is! Milyen vigyázatlanul árulkodó, olykor egyenesen ellenünk forduló édes anyanyelvünk: a szája veri meg az embert, nem egyéb.

Panek Zoltán

A Magyar Nemzet 1995. július 24-i számában **Hanthy Kinga** bemutatta az **Édes Anyanyelvünk** első félévi számait a lap olvasóinak.

A **vajdasági Adán** 1995. október 12–14-ig zajlottak le a Szarvas Gábor nyelvművelő napok idei rendezvényei. Az eseménysorozat október 14-én egy tudományos ülésszakkal zárult Nyelvművelésünk múltja és távlatai címmel. A tanácskozáson a jeles vajdasági előadókön, **Ágoston Mihályon**, **Hódi Sándoron**, **Láncz Irénen**, **Molnár Csikós Lászlón**, **Rajslí Iónán** és **Szloboda Jánoson** kívül két magyarországi szakember is részt vett. Közülük **Grétsy László** Nyelvművelésünk mint a társadalmi változások tükrözője, **Wacha Imre** pedig Korunk kommunikációs gondjairól címmel tartott előadást.

A **Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület** 1995. szeptember 2-i közgyűlésén hozott egyhangú határozatával **Szarvas Gábor** *Díjjal* tüntette ki a **Magyar Nyelvőrt**, azt a folyóiratot, amelyet Szarvas Gábor alapított 1872-ben; „a vajdasági magyar nyelvművelés ügyéért végzett áldozatos munkájáért” pedig az újonnan alapított **Szarvas Gábor Emlékremmel** tüntette ki **Szűts László** kandidatúrást, a Nyelvtudományi Intézet nyelvművelő osztályának vezetőjét.

A **Szép Magyar Nyelvért Alapítvány** kuratóriuma 1995. október 18-án ismét döntött díjakról, támogatásokról. Ezúttal a következő összegeket osztotta szét:

1. Három csángó fiatal továbbtanulásának támogatására	100 000 Ft
2. A két évvel ezelőtt alapított Lőrincze-díjra	60 000 Ft
3. Anyanyelvi táborok támogatására	50 000 Ft
4. Országos nyelvi versenyek, pályázatok támogatására	40 000 Ft

A kuratórium legközelebb előreláthatólag 1996 őszén dönt további támogatásokról.

A **vajdasági Újvidéken** 1995. október 24–25-én tudományos ülésszakot rendeztek **Matijevics Lajos** emlékére. Az Anyanyelvápolók Szövetségének képviselőitében **Fekete László** elnökségi tagunk vett részt – és tartott is előadást – az emlékülésen.

Az **anyanyelv védelmében** tíz romániai magyar fiatal kerekedett szeptember közepén Kolozsvárról Strasbourg-ba, az Európa Parlament székhelyére. Elvitték magukkal az RMDSZ által összegyűjtött, a román parlament által elfogadott oktatási törvény ellen tiltakozó 492 ezer aláírást bizonyító jegyzéket.

Budapest új hídjának nevére 377 javaslat érkezett. A Fővárosi Közgyűlés testülete 47 szavazattal a *Lágymányosi híd* elnevezést támogatta. 18-an szavaztak a *Szent László* névre. A további névjavaslatok között szerepelt a *Mátyás király*, *Kossuth*, *Béke*, *József Attila*, *Karinthy Frigyes*, *Antall József*, *Tűzmadár*, sőt a *Dibi-Dubi* elnevezés is.

Egyetemi hallgatók nyelvi írásaival megjelent a **Nyelvelő**, a JATE nyelvészeti-irodalmi folyóiratának 6. száma.

A jászberényi rádió (Rádió Jászberény) stúdióvendége volt 1995. szeptember 10-én **Gömöri Árpád**, az Anyanyelvápolók Szövetségének elnökségi tagja. A műsorban 25 perces beszélgetés hangzott el a nyelvművelésről, az iskolai nyelvművelő mozgalomról és a versenyekről.

Szovátán a rádió és a televízió nyelvhasználatáról rendezett konferenciát november 24–25-én az *Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége*. A szövetség közgyűlése 1996. január végén *Árkoson* lesz.

A **multimediális kommunikátumok** szemiotikai megközelítéséről szól a Szemiotikai szöveggyűjtés könyvsorozat 7. kötete, amely a *Juhász Gyula Tanárképző Főiskola* gondozásában jelent meg.

Nyelvi nyereményakciót hirdet 1995. december 11-i adásában a *Tetten ért szavak* rádióműsor. – 1996-ban százéves lesz a magyar mozi és ezzel együtt a mozinév is. A *Tetten ért szavak* 1996. január 8-i adásában a mozinévek 100 évéről beszél Havas Péter egyetemi hallgató.

Hat füzetben, ún. Lieferunganban jelenik meg a történeti-etimológiai szótár német nyelvű, sok új adattal kiegészített változata az Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen az Akadémiai Kiadónál.

Összeállította: B. G. és G. L.

„Megfog vala apóm szokor kezemtől...”

Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére

A Rajeczky Benjáminnal együtt szerkesztett *Csángó népzene* kötetei és az öt kiadást megért *A moldvai magyarság* című műve széles körben ismertté tették Domokos Pál Péter nevét, de még a szakembereket is meglepi az a sokoldalúság, amely művei listáját lapozgatva előtűnik ebből a kötetből. Zenetudomány, néprajz, irodalomtudomány, vallástörténet, nyelvészet, tudománytörténet alkotják működésének főbb területeit. Az összekötő kapocs, a közös motívum: a keleti magyarság (székelyek, csángók) kulturális örökségének feltárása, megismertetése. A csíksomlyói születésű, hanyatott sorsú tanár-kutató hamar átértékelte, mit jelent egy népcsoport számára a nyelvi és kulturális elszigeteltség, magárahagyatottság. Így került munkásságának középpontjába a csángókutatás, a moldvai magyarok ügyének felkarolása. Nem véletlen tehát, hogy a tiszteletére szerkesztett emlékkönyv tanulmányai is e tárgykörből íródtak.

Az értekezések sorát neves történészek írásai nyitják a moldvai magyarság történetéről, korai régészeti emlékeiről. Ezen a területen természetesen sok a lezáratlan kérdés, de annyi bizonyosnak látszik, hogy a csángók nem az etelközi magyaroknak a Kárpátokon kívülre került leszármazottai, hanem a középkor folyamán az erdélyi Mezőségről és a Székelyföldről kivándoroltak utódai. Nyelvükben, szokásaikban – elszigeteltségük folytán – számos középkori gyökerű archaizmus, ugyanakkor nem kevés sajátos belső újítás is fellelhető. A csángók nyelvi különlegességeivel két írás foglalkozik, közülük az egyik Lakatos Demeter népi költő szövegei alapján. Tudvalevő, hogy a csángó

népcsoportnak nem volt lehetősége saját értelmiség kinevelésére, hiszen szinte a legelemibb kulturális és lelki szükségleteik kielégítéséért is (mint pl. magyar nyelvű hitélet és elemi iskolák) évszázados kiállástalan küzdelmet kellett vívniuk. Mégis támadt soraikból egy naiv költő, kinek ajkáról a népi nyelven megszólaló gondolat és érzés néha oly természetes üdéséggel röppent fel, mint legszebb népdalainkban.

Lakatos Demeter nem végzett magyar iskolát, verseit is román és magyar elemeket vegyítő egyéni helyesírással írta. Hősies harca a szellemi felemelkedésért és a saját hagyományok megmentéséért sokak számára példa értékű. Ezért választotta az 1974-ben elhunyt költő nevét a budapesti székhelyű *Lakatos Demeter Egyesület*, amely – mint a kötet végén olvasható alapszabályból és a titkári beszámolóból is kitűnik – elsőrendű feladatának a csángóság kulturális értékeinek ápolását tekinti.

Az emlékkönyv írásainak zöme is az egyesület tagjainak tollából való. Az említettekben kívül két cikk szól a csángók (csíksomlyói és kácsikai) búcsújárásáról. A búcsújárások nemcsak a moldvai magyarok katolikus hitének elmélyítésében játszottak és játszanak kitüntetett szerepet, hanem látóköri szélesítésében és magyarságtudatuk erősítésében is. A piacozásnak, árucserének és -értékesítésnek – amelyről szintén külön tanulmány készült – a gazdasági jelentőségén túl ugyancsak volt tudati, világlátásbeli szerepe.

A tágabban értelmezett kultúra részét képezi a népi orvoslás és halászat mestersege is. A sebkezelés moldvai formáiról készült írás fényt vet nemcsak az évszáza-

dos természetgyógyászati tapasztalatokra, hanem az átlagot meghaladó népi növényismeretre is. A halfogás eszközeiről írt beszámoló pedig azért különösen értékes, mert egy helybeli (trunki) lakos készítette a helyi terminológiát alkalmazva. Az írás 1933-ban készült Domokos Pál Péter ösztönzésére, de több évtizedes lapangás után csak 1992-ben került elő a Néprajzi Múzeum adattárából.

A csángók hiedelemvilágához szolgáltat érdekessé adalékokat két – eredeti népi szövegekkel bőven megtűzdelt – közlemény (*Ha megyek látomásba* – filmforgatókönyv; *Egy csángó legenda nyomában* – egy moldvai orvos csodatévő cselekedetei és azok utólete a hiedelemvilágban). A tudományos közlemények tárgy-szerűségét nemcsak a filmforgatókönyv oldja, hanem néhány személyes hangvétele visszaemlékezés, vallomás is (*A csángó dalok megismerése döbbsített csángó mivoltomra; Somoskai tél*). Hasznos tájékoztatást olvashatunk még a *Vikár Béla Népdalköréről*, újabb és régebbi csángó népzenei kiadványokról, Veress Sándor (1992-ben Bemben elhunyt) zeneszerző ifjúkori moldvai gyűjtéséről, a hazától elszakadt magyarok gondozására 1861-ben alakult *Szent László Társulatról*.

A Szent László Társulat a második világháború után nem sokkal, sajnos, megszűnt. Jóleső érzéssel nyugtázhadjuk most: a lehangyatlott zászlót egy új szervezet, a Lakatos Demeter Egyesület emelte magasra. A moldvai magyarság nem marad egyedül. (Szerk. Halász Péter. Budapest, 1993.)

Juhász Dezső

Tolcsvai Nagy Gábor: A szövegek világa

A vállalkozásról: Takács Edit szerkesztő remek ötlete volt, hogy a Szende Aladár által a középiskolásoknak írt nyelvtanhoz kapcsolódjon olyan sorozat, amelyben az érdeklődő tanárok, a hallgatók és a kiváló tehetségű diákok megbízható ismereteket szerezhetnek a nyelvészet egy-egy szűkebb részterületéről. A vállalkozásnak sikerült megnyerni a szakma élvonalbeli képviselőit, s ilyen módon dinamikus gyorsasággal jelentek meg az összefoglalók: ezek egyike a szóban forgó munka.

A tematikus füzet világosan tagolt felépítésében előbb azt vizsgálja, hogy *mi a szöveg*. Ez után következik, hogy *milyen a szöveg*, s végül: *milyen szövegek/szövegtípusok* vannak. Mindhárom fejezetben korrektül támaszkodik a szerző – többnyire magyar nyelven is olvasható – szakmai élvonalbeli utalásokra, megállapításait szemléletes példákkal illusztrálja.

A *szöveg természete* című fejezetében a munka a nem nyelvi tényezőktől a nyelvi felé haladva előbb a pragmatikai, majd a szemantikai, végül a szintaktikai szintet elemzi. Ezt követi a szöveg szerkezetének vizsgálata. Ez a sorrend utal a Kelemen Jánostól gyakran idézett „szövegteni fordulat” érvényesítésére: korábban nehéz lett volna elképzelni is, hogy ne a szöveg szintaxisá-

nak tárgyalása vezesse be a gondolatokat. A *szövegtípusok* fejezetében érdekes vonása a kötetnek, hogy jelentős figyelmet szentel a sajtó szövegfajtáinak és az esszének.

Érdekes, hogy Tolcsvai Nagy Gábor milyen jól ismeri a kamaszok világát. A szövegtípusok között elemzi a falfirkát, a reklámszöveget; az irodalmi szövegek körében pedig nagy tapintattal és hozzáértéssel segíti a gondolatmenet értelmi és hangulati szférájának megértésében érvényesülő oszcillációt (Hankiss Elemér). Ilyen módon járul hozzá az olvasás, a vers megkedveltetéséhez.

Ha azt kérdezzük, milyen összefoglaló *A szövegek világa*, a válasz: korrekt, megbízható munka. Ha azt, milyen kiegészítést ad a középiskolai tanórákhoz: inkább a tanórán kívüli elmélyedés számára látszik használni.

Örömmel olvassánk újabb tematikus füzetet arról, *hogyan fogalmazunk/hogyan fogalmazzunk*. Ezzel segítenénk az érettségire és a felnőttéktől elvárható szintű kommunikációra készülő diákoknak. De ez már egy másik történet. (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.)

Nagy L. János

KÖNYVEKRŐL

Olvass nekem!

Egy hasznos könyv a tanévkezdéshez

A könyv alcíme: Kalauz szülőknek, óvónőknek, tanítóknak a gyermekkönyvek útvesztőjében. A folyóirat olvasói között bizonyára sok olyan édesanya és nagymama van, akinek számára hasznos lehet a Magyar Olvasástársaság gondozásában megjelent új könyv. Sokan tudják azt, hogy az olvasás, az olvasásra nevelés mennyire fontos, és éppen ezért sokat olvasnak fel gyermekeiknek, unokáiknak. Különösen manapság fontos a felolvasás, mert a könyv veszélyes vetélytársra talált a televízióban és a videóban, s a mai gyerekek valóban kevesebbet olvasnak, mint szüleik és nagyszüleik tették.

E könyv szerzői a gyermekek olvasóvá neveléséhez igyekeznek hasznos tanácsokat adni. A bevezető tanulmány – **Bocsák Veronika** munkája – arról szól, hogy mikor kezdjük el a felolvasást, hogyan tervezzük meg, mit szabad és mit nem szabad tennünk, amikor felolvasunk, hogyan korlátozzuk a televízió nézését, hogyan ismeres-sék meg a tanítók a kisgyerekeket a könyvtár használatával, milyen legyen a jó könyvtáros személyisége. A szerző is gyakorló szülő és tanító, sokszor támaszkodik

személyes élményeire és tapasztalataira, ugyanakkor felhasználja a hazai és a külföldi szakirodalmat is. A könyv második, terjedelmesebb része (87–294) – ajánló bibliográfia, két könyvtáros szakember, **Benkő Zsuzsanna** és **Hölgyesi Györgyi** munkája. A 2–14 éves korosztályok számára mintegy ötszáz gyermek- és ifjúsági könyvet ismertetnek az elmúlt évek kiadványai közül, a következő bontásban: a legkisebbeknek, azaz 2–4 éveseknek; az óvodás korúaknak, vagyis 4–6 éveseknek; óvodából az iskolába tartóknak, 6–7 éveseknek, a kisiskolás korúaknak, 8–10 éveseknek; a kiskamaszoknak, tehát 11–13 éveseknek; lépések a felnőttek irodalma felé, 14 éveseknek. Természetesen, nem tudtak a szerzők minden könyvet felvenni listájukra, azt azonban igyekeztek elkerülni, hogy rossz kiadvány keveredjék a sok jó közé. A korosztályokra bontásnak nincsenek egzakt kritériumai. Lehetséges, hogy más felosztás is szerkeszthető, de ez is megbízható eligazítást, jó tájékozódást nyújt; a tanítónők és az óvónők megtervezhetik segítségével az éves felolvasási tevékenységüket. Hasonlóképpen a szülők is

követhetik „kalauzolását”. Nagyon jól használható a kötet a tanítóképzés és a tanárképzés gyermek- és ifjúsági irodalom tanításában is. A bibliográfia nemcsak a könyv adatait tartalmazza, hanem rövid leírását és értékelését is tíz-tizenöt sorban. A könyvet mutató zárja le, mely tartalmazza a szükséges adatokat.

„Valamint a házat is alulról kezdik építeni, azonképpen a magyar irodalom olvasóközönségének nevelését is alul, a gyermeknél kell elkezdni” – idézi figyelmünkbe Benedek Elek szavait a könyv egyik mottója. A következő idézet pedig ekképp hangzik: „Ha a gyermeket egyáltalán meg lehet tanítani olvasni, csak így lehet: közös olvasással és utána lelkesült megbeszéléssel” (Kardos László). Mindennapi felolvasással egészen bizonyosan forradalmasíthatjuk az olvasástanítást, s egyúttal megjavíthatjuk mind a család, mind az iskolai közösségi életet. Ezért ajánljuk ezt a könyvet az Édes Anyanyelvünk olvasóinak szíves figyelmébe. (Olvass nekem! 316 oldal. Trezor Kiadó, ára: 750 Ft, közvetlenül a kiadónál 600 Ft, 1149 Bp., Egressy köz 6.)

A. Jászó Anna

Balázs Géza: Újságírás, rádiózás

Műve előszavában így ír a szerző: „Könyvem szorosan kapcsolódik a Diákújságírók Országos Egyesülete által 1993-ban kiadott Újságíró-ismeretek című munkához, gyakorlatilag annak folytatása. A helyi rádiósok kezébe eddig nem tudunk adni szakszerű, gyakorlati tankönyvet. A jelen kötet a helyi, kisközösségi és diáklapok munkatársain túl a rádiósoké is.”

Azért idézem ezt a pár mondatot, amelyben **Balázs Géza** világosan megjelöli 1995-ös évszámmal megjelent könyvének a két évvel korábban kiadotthoz való viszonyát, mert arról annak idején ugyancsak tájékoztattuk olvasóinkat (l. Édes Anyanyelvünk 1993. 2:17). Így, mivel bizonyos átfedések természetesen vannak, bizonyos témák szükségszerűen ismétlődnek, főlegesen volna ezeket itt felsorolnom. Azt azonban, úgy gondolom, nagyon is szükséges jelezni, hogy ez a mostani mű, amelynek egy-egy rövidebb, de nagyon is lényeges része **Heiling Zsolt**, illetőleg **Szayly József** munkája, terjedelmét tekintve jelentősen bővebb a korábbiánál (az 120, ez pedig már 187 oldalas), ezenkívül több teljesen új

fejezete és része is van. Ilyen mindenekelőtt a *Rádióműsor-készítés, adáslebonnyítás*, valamint *A rádiós megszólalás* című fejezet (bennük olyan alfejezetek, mint *A stúdiók technikai felszerelése*, *Digitális technika a stúdiókban*, *Felvételkészítés*, *Műsorszerkesztés* stb.), de szinte mindegyik fejezetben szép számmal találunk teljesen új részeket, mint pl. *Rádiós műfajok*, *Számítógépek a lapkészítésben* stb.

Legutóbb, a könyv elődjéről írva, csupán egy dolog miatt kellett zsörtölődnöm: a könyvecske magas ára miatt. Ezen a mostanin nem olvasható ármegejelölés, s így esetleg drága volta miatt sem kell zúgolódnom. Mivel azonban bizonyosra veszem, hogy olvasóink közül többen is szeretnének a könyvnek birtokába jutni, megemlítem, hogy e hasznos munkát a Haza és Haladás Alapítvány adta ki a Diákújságírók Országos Egyesületével karöltve. Ez utóbbinak levélcíme: 1576 Budapest, Pf. 10.

G. L.

CSOKONAI-SZÓKINCSTÁR I.

A szép kiállítású, vaskos (majdnem hatszáz oldalas) művet a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszéke adta ki, a Számítógépes Nyelvtörténeti Adattár sorozat 5. köteteként. Szerkesztő: **Jakab László** és **Bölcskei András** (a munkálatokban közreműködött Hoffmann István és Kis Tamás).

Ezzel a kiadvánnyal valójában csak megkezdődött a költő szó-kincsének szótári feldolgozása, hiszen a kötet, mint alcíme is mutatja, egyelőre csak a színművek szó-kincsének szövegszótárát és adattárát nyújtja. A választás azért esett a színművekre, mert ezeknek kritikai kiadása már megjelent, míg a verseké még folyamatban van.

A színművek nyelve, ahogy a kötet előszava is kiemeli, közel áll a beszélt nyelvhez, ennél fogva az itt található szövegyag egyben a XVIII. század végi magyar beszélt nyelvnek az emléke, s magán viseli a korabeli debreceni beszédnek a vonásait is. Emiatt a kötetet nemcsak az irodalomtörténet és a stilisztika kutatói forgathatják haszonnal, hanem a nyelv- és nyelvtörténetészek is.

A szerkesztők munkájukat nem tekintik írói szótárnak, hanem az egyszerű adattár és a szövegszótár (konkordancia) kombinációjának. Ezért szerepel a címben a *szókincstár* szó a *szótár* helyett.

A szócikkekben megtaláljuk a címszó szófaját, ha idegen szó, az eredetét, valamint azt, hogy hányszor és hol fordul elő a dara-

bokban. A címszó jelentését vagy jelentéseit példamondatok szemléltetik. Üssük fel a könyvet pl. a *szerelem* címszónál! Többek között ilyen mondatokat olvashatunk: „Oh Szilvia! Szilvia! te nem tudod 's nem is hiszed, mennyit tehet a 'Szerelem' híre egy mejbud, 'egy olyan mejbud' amely hűsből van, és nem köből, mint a 'tiéd' (7/1291, azaz a 7. számú színműnek, az Amintásnak az 1291. sorában); „Szégyenlje meg Kend magát, hogy a 'Pénn szerelmének Sklávja' (1/2696, vagyis a Tempefői 2696. sorában). A kötet jellegéből (műfajából) adódik, hogy a *skláv* jelentését ('rabszolga') sem itt, sem a *skláv* szócikkében nem adja meg.

Függeléként csatlakozik a szókincstárhoz Csokonai színművei szó-kincsének gyakorisági szótára, a leggyakoribb 1042 szó felsorolása. A formaszók (névelő, kötőszó, határozószó, névmás) után az első tartalmas szó az *úr*. Ez a 10. helyre került.

Még igen sok érdekességet, nyelvi és stilisztikai „mazsolát” tartalmaz ez az értékes kiadvány. De ezeket már fedezze fel magának a nyájas olvasó! (Kár, hogy a kötet mindössze 400 példányban jelent meg; ám a mai különleges viszonyok között az is csoda, hogy egyáltalán megjelent.) (A KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 1993. 591 oldal.)

K. G.

Mit ér a nyelvünk, ha magyar?

Két könyvet hozott a posta Pozsonyból, édesapám szülővárosából. **Berényi József** az 1990-ben elfogadott szlovákiai nyelvtörvény háttérét, megszületésének körülményeit tekinti át, amely az 1989-es csehszlovákiai „forradalom” nagy illúzióinak elvesztését is jelentette. A jelen történéseit nyelvtörténeti és történelmi keretbe helyezi a szerző. Tanulságosak az 1990-ben végzett szociálpszichológiai (nemzetkarakterológiai) főmérések, amelyek azt tükrözik, hogy miként vélekednek a szlovákok és a magyarok egymásról és önmagukról. Az 1990-es elfogadott nyelvtörvényt a következő jelenségek kísérték: a hivatalok egy része nem hajlandó bejegyezni a szlovák nyelvben nem használatos neveket – elkezdődött a „névháború”; a szlovákiai magyar történelmi helységnevek használatának tiltása (szervezet, vállalat, jogi személy, menetrend, statisztika, lexikon, sajtó stb.) a nyelvtörvényre épülő közigazgatási törvényben – a törvényt rendeletek sora folytatja, magyarázza, értelmezi, viszi át a mindennapi gyakorlatba; a kétnyelvű táblák, feliratok felszámolása – ez elindította a „táblaháborút”.

A „név- és táblaháború” a szlovákiai nyelvtörvényt követő időszak jelensége. A szlovákiai magyar sajtóban nagy polémiát váltottak ki ezek a jelenségek. Túlkapásokról, nevetséges és elszomorító jelenségekről, érzelmekről és értelmetlen erőszakosságról, egy nyelv beszélőinek „másodrendű” állampolgárrá süllyedéséről szólnak a dokumentumok. Ezeket gyűjtötte össze **Zalabai Zsigmond**.

Az 1995-re már Kárpát-medenceivé szélesülő „nyelvháború” újabb hadüzenetekkel, pl. a szlovákiai oktatási törvénnyel folytatódik. Időközben a szlovákiai magyar sajtó is „gazdaságilag” lehetetlen helyzetbe került. Lehet, hogy az újabb gyűjtemények már csak a szohagyományból állíthatók össze?

Egyes politikusok, úgy látszik, képtelenek megérteni azt, hogy uralkodásuk, rövid távú „sikereik” mulandók, az utókor mérlegre teszi őket. Az országalakosok életébe való beegazolás pedig mindig reakciót vált ki. Hosszú távon nem az történik, amit egyesek erőszakkal akarnak. (Berényi József: Nyelvországlás. A szlovákiai nyelvtörvény történelmi és társadalmi okai. Fórum, Pozsony, 1994. – Mit ér a nyelvünk, ha magyar? A „táblaháború” és a „névháború” szlovákiai magyar sajtódokumentumaiból, 1990–1994. Összeállította: Zalabai Zsigmond. Kalligram, Pozsony, 1995.)

B. G.

Névgyűjtő tábor Gyergyószárhegyen

1993 szeptembere óta a Jászberényi Tanítóképző Főiskola távoktatással segíti Csíkszereda és környéke képzését nélkül dolgozó tanítóinak képzését. (Így van igazán remény arra, hogy a képzésben részesülők megmaradnak szűkebb pátriájuk valamely iskolájában képesített tanerőként!) Az egykori első évfolyam hallgatói immár a harmadik, azaz az utolsó tanévet kezdtek meg ez év szeptemberében. Tanévenként kétszer, a félév elején, egy hetet töltenek főiskolánkon, Csíkszeredán viszont konzulensek segítik őket a tananyag elsajátításában. A főiskola oktatói félévenként egyszer, esetleg kétszer utaznak ki, és hét végén tartanak foglalkozásokat az előzetes megállapodás szerint.

A negyedik félévben erdélyi hallgatóinknak szakdolgozatot, illetve szakdolgozati témát kellett választaniuk. A csaknem ötven hallgató közül 18 választott névtani szakdolgozati témát.

Mint ahogy azonban névtani előképzettségük, illetve gyűjtési és feldolgozási gyakorlatuk igen szerény, illetve csak részben mutatkozott elégségesnek, úgy gondoltuk, hogy ez év nyarára névtani tábort szervezünk, hogy a szakdolgozat sikerét megalapozzuk.

A névtani tábor

Ez évi július 10-től 15-ig a hallgatókkal és a csíkszeredai konzulenssel (File Gabriella) azon fáradoztunk, hogy egyrészt megteremtjük az elméleti háttérrel, másrészt pedig a gyűjtés módszertani fogásaival, gyakorlatával is megismertessük a vállalkozókat. Az első napokban a földrajzi neves szakdolgozatot készítőket igyekeztünk hozzásegíteni a megfelelő ismeretek megszerzéséhez. Kiindulási alapul Hajdú Mihály közelmúltban megjelent összefoglaló munkája szolgált, de felhasználunk erdélyi és anyaországi gyűjtéseket, szakdolgozatokat is. A közvetlen gyakorlati tevékenységet a Szolnok megyei gyűjtés alapjául szolgáló Gyűjtési Útmutató segítségével végeztük. Kész anyagul elsősorban a jászberényi járás és a Tiszazug névanyagát közlétező kiadvány szolgált. Ez utóbbi kiadvány egy-egy példányát a hallgatók megkapták.

Ezt követte a terepmunka. Egyrészt bel- és külterületi részeket vettünk

szemügyre névtani szempontból, másrészt adatközlőket kerestünk és leltünk. Az egyszerű kétféle munkásoktól a hivatalnokokon át egészen a papig vagy a lelkesítő mindenki szívesen állt rendelkezésünkre. Különösen az egyházi szolgálatban állók tudtak sokat és sokfélét a szűkebb pátriáról. Minden adattal kapcsolatban széles körű ismeretekkel rendelkeznek, és érezhetően válogatnak jelentős ismeretanyagukból. Kapcsolatteremtő és -tartó képességük mindenképpen átlagon felüli, és a szívességgnek olyan megnyilvánulásával találkozhattunk, amelyeket csak a Jászság legvendégszeretőbb településein, tájegységein élhetett meg, élhet meg az ember.

Hasonló fogadtatásban volt részünk a hivatalokban is. A meglévő térképek előkerültek, és rendszerint magyarázat kapcsolódott hozzájuk. Pedig nagy munka zajlott a térképek körül. Egy-egy helyen arra kellett várni, hogy a hajdani föld visszaadásának procedúrája befejeződjék. Hallgathattunk élő, eleven vitát, ékes erdélyi nyelven. Megnyugtató, magyarázó szót is...

A tábor hetének második felében az embernevek gyűjtésének és vizsgálatának kérdéseit vitattuk meg. Többen már szinte kész névgyűjteménnyel jelentek meg, és a feldolgozás módjait iránt érdeklődtek. Nagyobb lélekszámú települések esetén rendszerint a ragadványneveket gyűjtik össze és rendezik a szokásos szempontok szerint. A kisebb települések lakóinak a csaknem teljes névanyagát összegyűjtik és rendezik, beleértve az iskolai ragadványneveket és a beceneveket is.

A rövid foglalkozás és munka során a hallgatóknak módjuk nyílt arra is, hogy nyelvjárási gyűjtést végezzenek, és így nyelvhasználatuk tudatosságát mélyítsék, az anyaországi nyelvhasználattal is szembesítve azt.

Mindahányan megtapasztaltuk a Székelyföld hagyományörző, mondhatni a hazainál archaikusabb jellegét, s nyilvánvalóvá vált számunkra a székelység és az anyaországi magyarság gondolkodásában, múltjában egyaránt megmutatókozó azonosság.

Farkas Ferenc

Az anyanyelvi reklámpályázat eredményét következő, 1996. februári számunkban közöljük!

Huszonharmadszor

A pedagógusjelöltek Kazinczy-versenye

A Bessenyei György Tanárképző Főiskola (BGYTF) adott otthont április 13–15. között a pedagógusjelöltek Kazinczy Ferencről elnevezett Szép magyar beszéd versenye országos döntőjének

A rendezvény díszvendége, a Beregszászból érkezett költőnő, szerkesztőnő, Füzesi Magda tolmácsolta a keserű igazságokat tartalmazó üzenetet az anyanyelv végvárából. Csupán egyetlen gondolatát idézem: „A két- vagy többnyelvűség önmagában nagyon becsülendő dolog, de pozitív hatását csak akkor fejtheti ki, ha az idegen nyelvet nem az anyanyelv helyett használjuk.”

A szakmai szimpóziumon *Beszéd- és magatartáskultúra napjainkban* összefoglaló cím alatt hangzottak el előadások. Kováts Dániel előadásában a gyermekek és az ifjúság kommunikációképtelenségétől a munkahelyi olcsó nyelvi haverság buktatóin át eljutott napjaink közéleti megnyilvánulásaiig: „Nem vihart támasztó jelszavakkal, hanem a békességet szolgáló igékkel illene egymás felé fordulnunk.” Graf Rezső a középiskolások OKTV-dolgozatainak elemzésével azt bizonyította, hogy szükség lenne az iskolákban olyan nyelvi illetan órákra, amelyek megalapoznák az ifjúság kommunikációs modorát. Tanulni kellene a köszönést, a megszólítást, a bemutatkozást és a telefonálást.

Wacha Imre arról szól, hogy fiataljaink miért nem tudnak kilépni a „kopott nyelvi farmerből”; s hogy a kereskedelmi rádió- és televízióadások mennyire károsak „túlcinált”, két könnyűzenei számot összekötő ordenáré ordibálásaikkal, blőd szövegekkel és fejtörőkkel. Sajnos ez a „fecsegő, ordító felszín elnyomja, hatástalanítja a hallgatag értéket, így pl. a Kazinczy-versenyeken tapasztalható példászerű magatartáskultúrát.” (Egyébként mind az ünnepi beszédek, mind az előadások már június végén megjelentek nyomtatásban az ELTE Fonetikai Tanszéke által kiadott *Egyetemi Fonetikai Füzetek* 16. számában.)

Másnap délelőtt olvasta fel a kötelező szöveget a harmincegy intézmény negyvenegy versenyzője, délután pedig a szabadon választottat. Ezek szerzői „toplistája” a következő volt: Kosztolányi Dezső (4), Csoóri Sándor (4), Pilinszky János (3), Babits Mihály (2), Márai Sándor (2).

A következő tizenöt hallgató kapott Kazinczy-érmet: *Somos Ákos* (JLTE), *Mendebaba Radmila* (JGYTF), *Latrán Ibolya* (KLTE), *Vándor Ilka Borbála* (ELTE), *Almássy Balázs* (Károli G. Ref. E.), *Fraller Ildikó* (JLTE), *Fekete Boglárka* (JATE),

Papp Ferenc (Bárczi Gusztáv Gyógyped. TF), *Monori Mária* (Kölcsey Ferenc Ref. TF), *Géczy Árpád* (Eszterházy Károly TF), *Pálfi Katalin* (ELTE), *Kelemen Zsófia* (Károli G. Ref. E.), *Tolnai Judit* (Apáczai Csere János TF), *Borbély Zsuzsanna* (BGYTF), *Füsti Molnár Béla* (ELTE TFK).

A vándorló Kazinczy-emlékplakettet az egriek képviselője vette át. Így mondhatjuk a kissé módosított szállóigét: Jövőre veletek és másokkal – Egerben.

M. K.

A „Beszélni nehéz!”-körvezetők tábora Nyíregyházán

Június 26-tól július 2-ig Nyíregyházán rendezték meg – kilencedik alkalommal – a „Beszélni nehéz!” mozgalom körvezető tanárainak országos anyanyelvi táborát.

A patinás Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium dísztermében a város polgármestere, Csabai Lászlóné üdvözölte a megjelenteket, akik Kézdivásárhelytől Mosonmagyaróvárig, Budapesttől Szegedig számos helyről sereglettek össze.

A tábor szakmai programjában előadások, gyakorlati foglalkozások váltották egymást. Előadást tartott Deme László professzor a szöveg- és a szövegakusztika témaköréből. A nyíregyházi tanárképző főiskola tanárai is közreműködtek. Szabó Ferenc szöveg- és nyelvtani kérdésekről, Bachát László a diáknyelvről, Veszprémi Eszter a főiskola nyelvművelő munkájáról, Minya Károly a pedagógusképző intézmények 1995. évi Kazinczy-versenyének tapasztalatairól beszélt. Az esztétika tárgykörében hallhattunk elemzést Krúdy nyelvművészetéről Katona Bélától, filmesztétikai elemzést tartott Karády Zsolt, egy kiállítás segítségével Erdély népművészetének sajátosságait ismertette Ajtay Horváth Magda.

Az előadók sorából nem hiányoztak a körvezetők sem. Szőcsné Antal Irén, Bakóné Aradi Éva, Kerekes Barnabás, Gömöri Árpád az egyes iskolatípusokban folyó szakköri munkáról számoltak be; a testbeszédről szóló Forgács Róbert, Karsainé Horváth Klára beszédtechnikai gyakorlatokat mutatott be. Az előadásokat gyakorlati foglalkozások egészítették ki.

Gazdag szabadidős programot is szerveztek a vendéglátók. Jeles irodalmi emlékhelyeket látogattunk meg Szatmárcsén, Tiszacsécsén, Tiszabercelen; megcsodáltuk a vidék nevezetes templomait Nyírbátortól Nyíregyházáig.

Köszönettel tartozunk a szervezőknek és Durucz Istvánné tanárnőnek, aki a szervezőprogram lelkes szervezőjének és fáradhatatlan idegenvezetőjének bizonyult.

Gömöri Árpád

Ismét jeles Csongrádnak!

Az Anyanyelvápolók Szövetségének Ifjúsági Szervezete immár harmadszor rendezte meg táborát; a házigazda ismét a csongrádi Batsányi Gimnázium volt. Az előző évekhez képest többen vettek részt a munkában, a 45 táborozó között voltak általános és középiskolások, egyetemisták; többségük az ASZ magyarországi tagozatainak, csoportjainak képviselője, de 13-an érkeztek Erdélyből is, ketten pedig a Vajdaságból.

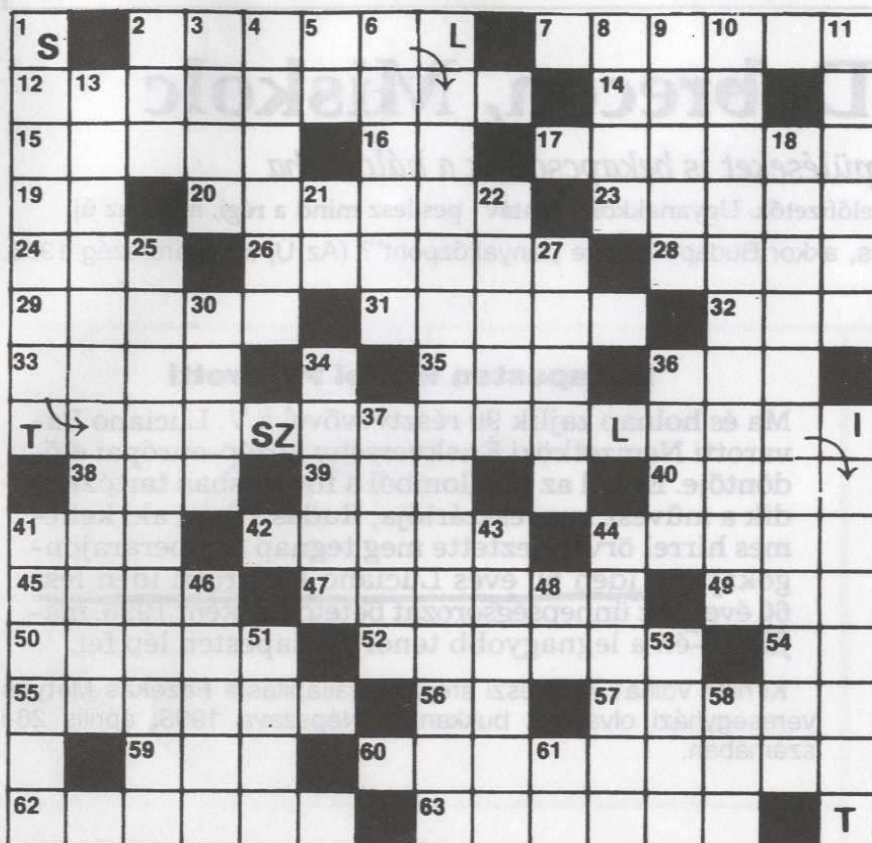
Igen gazdag szakmai program részesi lehettek a jelenlévők. Szövetségünk tisztségviselői mindannyian ellátogattak a táborba, s igen hasznos, emlékeztető előadásokkal járultak hozzá annak sikeréhez. Deme László a megnyitó alkalmából „Én is ember, Te is ember!” címmel tartott előadást; Bánffy György a magyar nyelv és irodalom csodáiból készült műsort mutatta be, Hercegi Károly a Kazinczy-alapítvány történetéről beszélt, Grétsy László a nyelvi játékokról szólt, s igen sikeres vetélkedőt is „rögtönzött”, Maróti István szövetségünk munkájáról tájékoztatót, e sorok szerzője iskolája anyanyelvi programját mutatta be, meg az illetan néhány területével kapcsolatos kérdés-felelet játékot játszott a táborozókkal. Elnökségi tagjaink közül Bachát László a diáknyelvről, Kováts Dániel az „Édes anyanyelvünk” verseny tapasztalatairól, Fábíán Györgyné Csongrád irodalmi emlékeiről tartott előadást; Karsainé Horváth Klára beszédtechnikai gyakorlatokat mutatott be, Wacha Imre egy Cs. Szabó László-szöveg rejtelseit tárta föl. A gondos helyi szervezők természetesen gondoskodtak szabadidős programokról is. Kirándulás Tiszaalpára, Ópusztaszerre, Szegedre, tiszai fürdőzés a Köröstoroknál, egy előadás megtekintése a Szegedi Szabadtéri Játékokon, sétahajózás, táborút a búcsústenen – hogy csak néhányat említsünk az események közül. Miként a résztvevők a záró „Fórumon” elmondták: sok ötletet kaptak, tapasztalatokat szereztek, melyeket „állomáshelyükre” hazatérve igen jól kamatoztathatnak. Többen is jelezték: szívesen visszatérnének az elkövetkező évben is.

Hálás köszönet a helyi szervezőknek, különösen Fábíán Györgyné tanárnőnek, aki tengeri munkával készítette elő a tábor.

Kerekes Barnabás

PONTÓZÓ

LÉTKÉRDÉS

VÍZSZINTES: 2. Tolnai Vilmos gondolatának kezdő szavai. 7. Bebocsátást kérő vár e szóra. 12. Járatlan, tapasztalatlan. 14. Pince-...; orrcsípítő, ritkán használt, a franciából átvett szóval. 15. Bolgár közgazdász és történész (Zsak). 16. Ünnepek kezdete! 17. Fonák voltával szembevető, az ízlést bántó. 19. Angol férfi becenév. 20. Boroskancsó régies jelzője (körülbelül 1,5 literes). 23. Fiókos vagy tolóüveg, szekrényyszerű kis bútordarab. 24. Bejglitöltelék. 26. Finom cukrászsütemény. 28. Cicero felszabadított rab-szolgája, titkára és barátja, őt tartják a gyorsírás feltalálójának. 29. Kisliba, tájszóval. 31. Előkelősködő, a szellemi élet kiválóságait majmoló személy. 32. Termelőszövetkezet, rövid. 33. ... Mannon; ezredes Eugene O'Neill Amerikai Elektra c. tragédiájában. 35. Met-rószakasz! 36. ... West; USA-beli színésznő (1892–1980). 38. Belül meglelt! 39. Doktrína. 40. Spanyol festőművész, Lány korszak c. képe a Szépművészeti Múzeum egyik kincse (Francisco de, 1746–1828). 41. ... step; tánc, a foxtrott elődje. 42. Híg lé, leves, tájszóval (zárt betű: L). 44. A bűn és az erény c. film rendezője (Roger). 45. ... Góra; a Lengyel-középhegység legkiemelkedőbb része. 47. Fertőző anyagoktól mentes, csíráztatott. 49. Aranka, becézve. 50. Vékony csontú, nagyon sovány. 52. Nála alacsonyabban levő helyen. 54. Az oxigén és a vanádium vegyjele. 55. Szellemes sólélőhely! 56. A határozói igenév egyik képzője, a -ve párja. 57. Brazil fró, a Zsuzsibá c. regény szerzője (Jorge). 59. A görög ábécé hetedik betűje. 60. Harctéri lövészárkok alkotják. 62. Növény alsó részéből eredő hajtás. 63. Állóvíz széle.

FÜGGŐLEGES: 1. A gondolat második, befejező része. 2. A vanádium és az asztácium vegyjele. 3. Maratoni sportverseny szakasza. 4. Becézett Dániel. 5. Páros adat! 6. Gázolás. 8. Kelta eredetű női név. 9. Sodor, pödör, tájszóval. 10. Górnagy Mária alapította intézmény. 11. Vizet fertőtlenít. 13. Patkányfogásra idomított ragadozó állat. 18. Titkára a sportrendezvény adminisztrációs ügyeinek felelőse. 21. Numero, rövid. 22. ... Berger; osztrák színész. 25. Személy vagy párt megakadályozása jogainak érvényesítésében. 27. Nyomdai szedővas. 30. Gödöllővel szomszédos település lakója. 34. Jegelés. 36. Nagy-, óriás-, idegen eltagként. 37. Olasz kémikus, 1963-ban Nobel-díjat kapott (Giulio, 1903–1979). 41. Tocsoghatunk az ilyen hóban. 43. Megtartott foglalkozásai szerint díjazott, nem véglegesített (tanár). 44. Az Elba bal oldali mellékfolyója Csehországban, másik neve: Moldva. 46. ... Ekberg; svédországi születésű filmszínész. 48. Belső vita! 51. Szándékozik. 53. Omnia vincit ...; a szerelem mindent legyőz. 58. Hangya, angolul (ANT). 61. Főporta része!

Schmidt János

„Politikás” remek rímek

A párt újlásakor

Rosszak az új irányelvek.
Öltödnék is ki rá nyelvek.

Választások előtt

Gyanakvó már a lakosság,
úgy terjed az alakosság.

A letűnt kor nagyjairól

Azt hiszik, nem is léteznek,
amikre nem emlékeznek.

Az ellenzék panasza

Egy zsák borsónk falra ment el.
Nem bírunk a parlamenttel.

Egy hangoskodó damaszkuszról

Ne hidd, hogy életed ékes.
Mint a nyelved, lepedékes.

Választási színvallás

A titkomat kitakartam:
Megmondtam, hogy kit akartam.

Nyugdíjasmondóka

Bár kristályüveg e tálunk,
mi már épp, hogy vegetálunk.

Hullámozás

Nagy baj van a parlamenttel:
Hol jobbra, hol balra ment el.

Politikusoknak, példa gyanánt

Hatalmas az orángután,
mégsem kapkod a rang után.

Bosznia

A békének gátat szab a dúlás;
lesz-e végre ettől szabadulás?

Németh Emil

Balaton, Debrecen, Miskolc

Újabb kistélepléseket is bekapcsoltak a hálózatra

Az északi Balaton-part már ré- előfizetők. Ugyanakkor a Matáv pes lesz mind a régi, mind az új

Ha Debrecen és Miskolc kistéleplés, akkor Budapest ugye „tanyaközpont”? (Az Új Magyarország 1995. február 28-i számából ollózta: B. G.)

ÁLLATOK

SZOMORÚ kisfiú keresi Csillaghegyen december 4-én elveszett fiatal, barna óriásuskár kan kuttyját, a háta őszül. Magas jutalom a megtalálónak. T.: 100-0500/000-000. 10-ig 100-0000 este, 00-00-00

Reméljük, hogy meglelt a kuttyus, és a kisfiúnak nincs már oka a szomorkodásra. A hirdetés feladásakor azonban ügyelni kellett volna a fogalmazásra. A kötekedő (és a nyelvvédő) ugyanis fölteheti a kérdést: *Kinek őszül a háta?* (Ollózta egy állatbarát: B. G.)

Egyenlít a Vasas, Tóth Dénes az arcába temeti a kezét. Ez nem lehet igaz, ilyen "mazsola" gólokat kapni... Tehetetlenül ül a kispadon, a

Ha a Vác edzőjének, Tóth Dénesnek ilyen csodás képességei vannak, akár még a manilai csodadoktorok is tanulhatnak tőle! A Sport Plusz Foci 1995. augusztusi számából ollózta ki **Kerekes Barnabás**.

Az igényes jelző a hirdetésekben elsősorban az *exkluzív*, a *jómódú* szinonimája. Ha azonban így írjuk: *igényesnek is* – föltétlenül a konkrét jelentésű *igényes* ellentétére, az *igénytelen*-re is gondolhatunk. Vásárlókat azzal sértegetni, hogy esetleg *igénytelenek* – riasztó. Az Infórum-ban találta: B. G.

Budapesten lép fel Pavarotti

Ma és holnap zajlik 90 résztvevővel a V. Luciano Pavarotti Nemzetközi Énekverseny közép-európai elődöntője. Ebből az alkalomból a fővárosban tartózkodik a művész impresszáriója, Rudas Tibor, aki kellemes hírrel örvendeztette meg tegnap az operarajongókat. Az idén 60 éves Luciano Pavarotti idén lesz 60 éves. Az ünnepségsorozat betetőzéseként 1996. május 19-én a legnagyobb tenor Budapesten lép fel.

Ki hitte volna? A váteszi erejű megállapításra **Fazekas Mátyás** veresegyházi olvasónk bukkant a Népszava 1995. április 28-i számában.

Zrínyi és Frangepán óta tudom, sub rosa alatt nem lehet et elintézni

– Honnan tudtak a hatok találkozóiról, megfigyelték Pozsgayt is?

– Valószínű. De egyébként sem akartunk titkolózni. Fogadalmat sem tettünk, hogy ez valami rejtélyes összeesküvés. Egyébként is *Zrínyi és Frangepán óta tudom, hogy sub rosa alatt nem lehet magyar ügyeket elintézni*. Előbb-utóbb el kell jutni a

Sub rosa alatt? Ez pont olyan, mint amikor valaki *à la carte* szerint akar étkezni! (A Magyar Nemzet 1995. április 8-i számából vágta ki és küldte be **Béky Zoltán** olvasónk.)

frekvenciált panoráma
más dunaparti szakszán ingatlanok
(igényesnek is) eladók.
Érdeklődni: (9-17 óráig)
(este)

Kedves Olvasóinknak kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog új évet kíván az Édes Anyanyelvünk szerkesztősége!